TARİH Dünyası

TARiH DÜNYASI'nın Hizmetleri

Tarih Dünyası okuyucuları, bu mecmuanın, her ne pahasına olursa olsun memlekette bir tarih zevki yaratmak ve bunun için de her fedakârlığı göze alarak yürümek gayesini güttüğünü artık anlamışlardır kanaatindeyiz.

Tarih Dünyası mecmuasının sahife çokluğu, yazı ve resimlerin kıymeti, bu hususta fedakârlığımızın canlı bir misalidir. Biz, bunları da kâfi bulmamakta, gördüğümüz rağbet derecesinde faydalı olmağa çalışmaktayız.

İstanbul Sergisinin açılması bile bize okuyucularımıza nasıl faydalı olabileceğimizi düşündürmüş ve çok büyük fedakârlıklarla bir paviyon açmaya sevketmiştir. İstanbul Sergisindeki Tarih Dünyası paviyonu, şimdiye kadar hiçbir paviyona nasip olmıyan bir alâka ve rağbet görmüştür.

Tarih Dünyası, okuyucularına faydalı olmak için:

1. Paviyonda birçok tarihî eşya bulundurmaktadır.
2. Kızlara saray elbisesi ve bir siyahiye haremağası kıyafeti giydirilmiştir.
3. Paviyon tamamiyle Türk stili olarak yeniden inşa ettirilmiş, dekoru ve tezyinatı bir tarih müzesi haline getirilmiştir.
4. Sergide abone olanlara derhal muhtelif kıymetli hediyeler vermektedir.
5. Tarihî resim ve tablolarla her tarafı süsliyerek tarih zevkini yaratmıştır.

Tarih Dünyası, sadece kendisini sevdirmek ve gütmekte olduğu gayeyi okuyucularına daha canlı olarak anlatabilmek için karşılığını düşünmeden paviyona on bin liradan fazla bir para sarfetmiştir.

Bu satırları okuyacak taşra okuyucularımız, belki de bizi suçlandıracak, İstanbul okuyucuları için yapılan bu paviyondan kendilerinin istifade edemediklerini ileri süreceklerdir.

Tarih Dünyası, asla bir okuyucu imtiyazı tanımamaktadır. İlkini bu ayın sonunda çekeceğimiz kuraya, bize adreslerini göndermiş bütün okuyucularımız iştirak etmiş olacaklardır. Bu kura iki ayda bir muntazaman noter huzurunda çekilecek ve her iki ayda bir, birçok okuyucularımız çok kıymetli tarihî eşya ve tarihî albümler, büyük renkli gravürler hediye alacaklardır. Bu kuraya iştirak edebilmek için okuyucuların sarih adreslerini ve mesleklerini bildiren birer mektup göndermeleri kâfi gelecektir.

İstanbul Sergisindeki Tarih Dünyası paviyonunun resimlerini gelecek sayımızda bulacak, tarihî kıyafetle sergide eski saray hayatını canlandıran kızların resimlerini hayranlıkla seyredeceksiniz.

Burada, tarihî kartpostallarımız hakkında da birkaç söz söylemek isteriz: Tarihî kartpostallar arasında eski harem hayatı, eski Boğaziçi manzaraları, eski kıyafetler gibi seriler, şimdiye kadar görülmemiş ve neşredilmemiş tarihî tablolardan alınmıştır. Resimleri dünyaca bir şöhret yapmış olan ressam Mellingin, son ay içinde İngiltereden getirttiğimiz renkli tabloları, sergide sade Tarih Dünyası paviyonunu değil, serginin en mutena yeri olan kulesinin iç tarafını da baştan başa süslemektedir. *Tarih Dünyası*

★

KAPAK RESMİMİZ: Dördüncü Murat (Topkapı Sarayı Müzesindeki bir tablosu). ARKA KAPAK: Eski Türk evlerinde Tandır safası.

Tarih Dünyası

Sevgili okuyucularının mübarek Ramazan bayramını kutlar ve bu mesut ülkede daha nice müreffeh bayramlar temenni eder.

TARİH Dünyası

ON BEŞ GÜNDE BİR ÇIKAR

★ Yıl 1 - Sayı 7 ★ 15 Temmuz 1950 ★ Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: Niyazi Ahmet Banoğlu ★ İdarehane: İstanbul, Nuruosmaniye cad. No. 57, Şaka Matbaası 3 üncü kat, Telefon: 21649 ★ Abone şartları: Seneliği 12, altı aylığı 6 lira. Nüshası 50 kuruştur ★ Dizildiği ve basıldığı yer: ŞAKA Matbaası, İstanbul

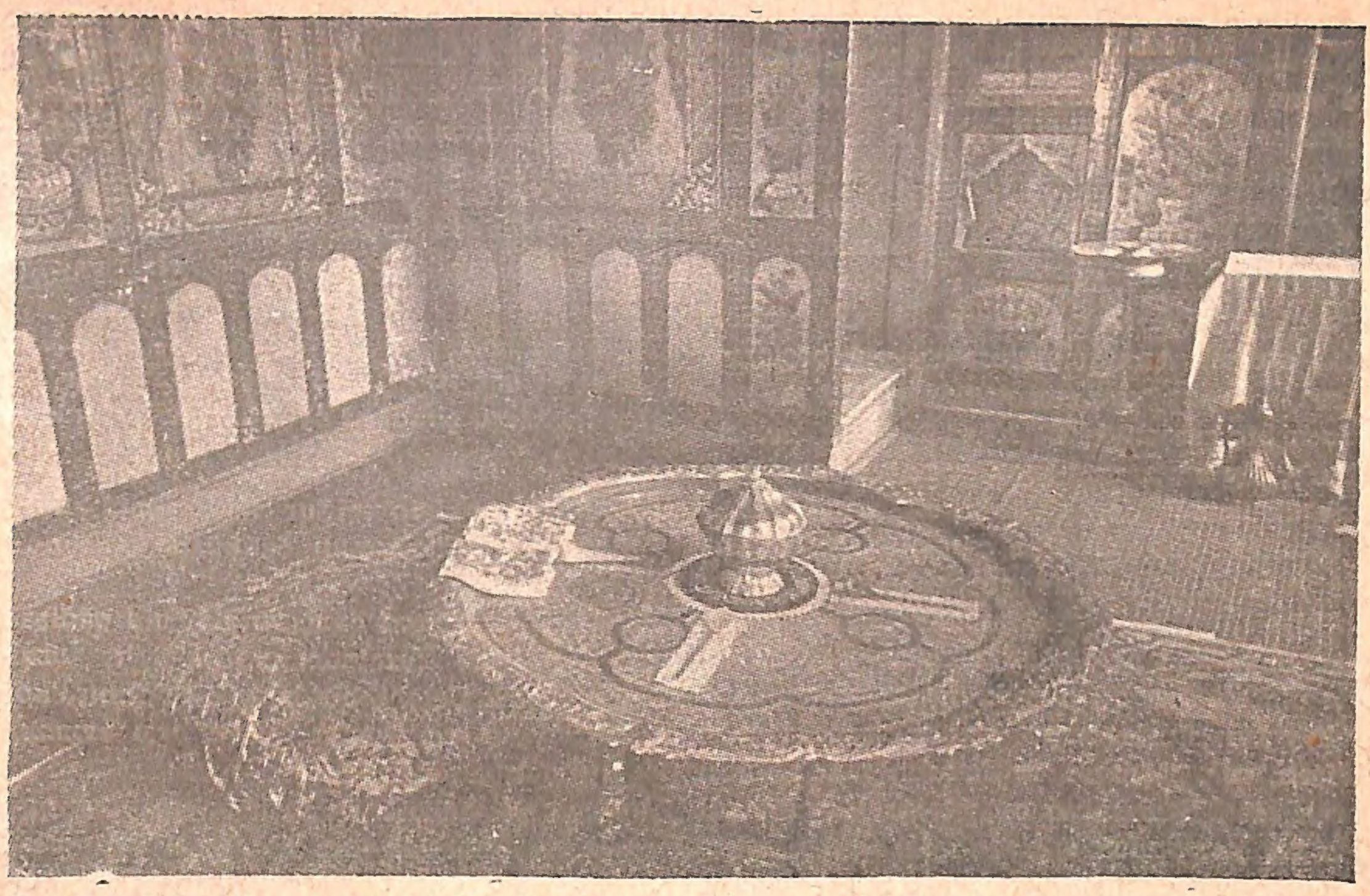

Her parçası ayrı bir hâtıra saklayan Topkapı Sarayında Hünkâr Sofrası...

Dördüncü Sultan Murat

Yazan: REŞAD EKREM KOÇU

Osmanlı tarihinin sahifeleri kanla yuğurulu devirlerinden biri de Dördüncü Murat devridir. Böyle olmakla beraber Dördüncü Murat, cesareti kadar zevke düşkünlüğü, şiddeti kadar iyi kalbliliği ile de şöhret yapmış bir padişahtır. Reşad Ekrem Koçu, bu yazısında, bu büyük hükümdarı, muhtelif cepheleriyle tetkik etmektedir.

Birinci Ahmedle Kösem Mâhpeyker Sultandan, güzel bir baba ile güzel bir anadan hicri 1018 (Milâdi 1619) yılında doğmuş güzel bir insandı. Bir anarşi devrinde, hakiki mânası ile mecnun olan amcası Birinci Mustafanın yerine Hicri 1032 (Milâdi 1622) de tahta oturtulduğu zaman henüz 14 yaşında bir çocuktu; fakat boylu, gösterişli idi, zekâ ve irade ateşi ile parlayan gözleri, yüz güzelliğine bir başka ülker veriyordu, o gün herkes, saraydan, istikbal için ümid ile ayrılmıştı. Zilkade ayının ondördüncü bir pazar günü idi, Babıhümayun önüne konulmuş olan muhteşem altın tahta, azamet ve vekar ile kurulmuş olan bu çocuk, pek yakışmıştı. Tahtdan indirilen Sultan Mustafa, vak'anüvisin tabirile «cezbei Rahmana mazhar bir pâdişahi derviş nihad idi; umuri dünyada ademi şuuru herkesin mâlûmu idi; tevaifi askeriye zabtü rabıtdan çıkmış, her taraf tuğyan ve fesad içinde idi».

Sultan Muradı Râbi oldu Pâdişah
mısraı cülusuna tarih düşürüldü.

Saltanatının ilk yılları hakikaten çok buhranlı geçti. Koca imparatorlukda söz ayağa düşmüşken, Şah Abbasın bir desise ile ele geçirdiği Bağdad yüzünden İran ile de bütün şark hududu boyunca kanlı bir harb başladı. Orduları sevk ve idare edecek serdar vezirleri seçmek, memleketde asayişi ve pâyitahtda zabtü rabtı temin edecek, ondört yaşındaki bir çocuğun azmi ve iradesi ve zekâsı idi.

Cülûsunun tezine, kurban bayramında,

meydanlara salıncaklar kuran yeniçeriler ve sipâhiler, çocuk pâdişahı ve anasını, kınalı malbumları ile salıncağa dâvet edecek kadar küstahlaşmışlardı. Büyük şehirde mal ve can emniyeti yoktu, konaklar evler basılır, çarşılar soyulur, türlü fuhuş ve şenaat sokaklarda alenen yapılırdı. Devrin devlet adamları arasında, ikbalini bu karışıklığa borclu simâlar vardı, Genç Dördüncü Murad, evvelâ bunları tesbit ettirdi. Anarşi yılanın evvelâ başlarını ve sonra kuyruğunu ezmek için dokuz yıl gibi uzunca bir zaman geçti. Hicri 1041 de ise, etrafında topladığı mutemedlerine ve kendisine karşı ile ihtilâl ile karşılaştı, âsi asker önünde üç defa ayak divanına çıkarıldı, Hafız Ahmed Paşa gibi cessur, namuslu, şair bir veziri gözünün önünde paraladılar, en sadık adamlarını, en sevgili nedimleri elinden alıp hakaretle öldürdüler; bu büyük fırtınadan tahtını ve hayatını kurtarmaya muvaffak olan genç pâdişah, çok geçmedi, intikamını pek şiddetli olarak aldı, İstanbulun büyük bir kısmını kül eden bir yangından istifade ederek ilân ettiği bir tütün yasağı ile işe başladı, bunu kahve yasağı, içki yasağı toplantı yasağı, geceleri yatsıya kadar fenersiz çıkma yasağı, yatsıdan sonra evlerde ışık yakma yasağı takip etti; anarşi, kanderyasında boğuldu. Tahmin edilir ki Sultan Muradın ölümüne kadar, imparatorlukda, bu yasakları dinlemedikleri için veya pâdişahın bizzat izalesine lüzum görerek idam edilenlerin sayısı, vezirlerden idare adamlarından, askerden ve halkdan 1.900.000 canı bulmuştur. Bizzat kendisi, sık sık tebdil gezerek, yorulmadan, usanmadan yasaklarının tatbikine nezaret etmiştir ve bir çok idam hükümlerini kendisi vermiş, gözü önünde yerine getirmiştir.

Hoş sohbet adamdı; meclislerinde devrinin ulema ve şüerasından birkaç kişi daima bulunurdu, ilim ve sanat sahiplerine hürmetkârdı, bilhassa şeyhülislâmı ve asrının büyük şairi Yahya Efendiye «peder» diye hitab eder, giyabında ise «Bizim Efendi..» diye bir yakınlık gösterirdi. Burada ehemmiyetle belitmek lâzımdır ki, ülfet ve sohbetinden bilhassa haz ettiği şair Nef'îyi, sadrazam Bayram Paşa gibi, cahil, tek kıymeti pâdişahına sonsuz sadakatten ibaret bir veziri hicv etti diye cellâda teslim ettirecek hükümdar değildi, bence, Nef'înin felâketini, pâdişahın hususi hayatının çirkin taraflarını îmâ eder bir hicviye yazmış olabileceğinde aramalıdır.

Şiir ve musikiden anlar, hatta ara sıra şiirler yazardı. Bağdad üzerine serdar olan Hafız Paşanın kendisinden imtimdad eden meşhur manzum mektubuna ayni vezin ve kafiye ile cevab gönderdiği zaman henüz onaltı onyedi yaşlarında idi, aşağıdaki mısralar, bu bakımdan ayrı bir kıymet ifade eder:

Hâfızâ Bağdada imdad etmeğe er yok mudur
Bizden istimdad edersin sende asker yok mudur?

Düşmeni nat etmeğe ferzâneyim ben dir idin
Hasma karşu şimdi at oynatmağa yer yok mudur

Gerçi lâf urmakda yoktur sânâ hempâ bilürüm
Lîk senden dâd alur bir dâdküster yok mudur

Bir gün Tokad bahçesinde, rind pâdişahın bir iyşü işret âleminde, pek sevgili gözdesi Musa Melek Çelebi, bir köşeye çekilmiş, kolunu bir yere yaslayarak, güzel başı avucunun içinde dalgın düşünür iken Sultan Murad görmüş ve heman ortaya şu maammayı atmıştı:

Direhşan oldu gördüm beş hilâl üstünde bir hûrşid

Meclisde hazır bulunanlardan Nef'î, etrafa şöyle bir göz gezdirince padişahın maammasını şu mısra ile çözüvermiş:

Meğer kim Pençei sîmîne ol mehpâre yaslanmış...

1041 ihtilâlinde Topal Receb Paşanın gadir ve ihanetine kurban olarak öldürülen bir türkü yazmıştı ki, Derviş Ömer tarafından bestelenen bu türkünün, bilâhare okunmasını yasak etmişti, pek samimi ve içlidir:

Yola düşüb giden dilber
Musam eğlendi, gelmedi
Yoksa yolda yol mu şaştı
Musam eğlendi, gelmedi...

Şu örnek parçalarla, Dördüncü Sultan Murada, haklı olarak orta derecede bir divan şairidir diyebiliriz:

Bütün dünya benim olsa gamım gitmez nedendir bu
Ezelden tıyneti gamla bina olmuş bedendir bu

Bağdad fethine tarih
Fetheyliyicek diyârı Bâğdâdı
Şâhi âlemle askeri islâm
Didi Sultan Muradı âlişan
Fethi Bağdâda tarih oldu «gazâm».

*
**

Dördüncü Murad, Hergün vücudunda Apollon başı taşırdı. On sekiz yaşında iken, iki koca pehlivanı kuşaklarından tutup tek kolla havaya kaldıracak ve uçurduğu ok, dört

Bütün kayıt ve şartlara rağmen hiçbir zaman güzelliğini kaybetmiyen
İstanbuldan bir görünüş...

arnavud kalkanını delip geçecek kadar kuvvetli idi. Yakınları ile soyunur güreşirdi, pazısı namlı bir tîrendaz idi, ve at meraklısı, nam binici idi; öylesine ki, devrinin büyük şairlerinden Nef'înin, Sultan Muradın atlarını medh eden bir kasidesi vardır; «Rahişye» adını taşıyan bu kaside şöyle başlar:

Bârekâllah zehi rahşi hümayun sîma
Ki komuş namını sultanı cihan Bâdi Sabâ
Ne sabâ, saika dirsem yaraşur sür'atine
Ki seğirdirken ana sâyesi olmaz hempâ

Bu kasideden öğrendiğimiz diğer atlarının isimleri şunlardır:

Evren, Saçlı, Doru, Mercan, Celâli, Guzî, Edhem, Hümâ, Kapuağası Dorusu, Aslan Dorusu, Cebeli Doru, Kayfışoğlu Dorusu, Ağa Alacası, Şam Alacası, Aşkarı Behram, Dağlar Delisi, Surahii Serefrâz, Dilnevaz

Yazısı hattat denilecek kadar güzeldi. Dama ve satrançda ise, mat edilmesi güç hakiki bir şampiyondu.

İradesinin mutlakiyetine o kadar inanmıştı ki şahsına karşı en küçük bir hareketi asla af etmezdi, kardeşlerini birer birer cellâda vermekte tereddüd etmemiş, halefi olacak Sultan İbrahimi, anaları Kösem, Sultan Muradın gadrinden güçlükle muhaza edebilmişti. İlmiye mesleği cellâd pençesine karşı bir emniyet temin ederken, İznikde kadı astırmış, İstanbulda Şeyhülislâm ile kadasker, Ahizede Hüseyin Efendi ile oğlunu boğdurmuştu.

Yakınlarına, nedimlerine ,zevk ve safa arkadaşlarına karşı ise ihsan ve müsamahada cömerd idi. Bri hükümdar olarak Sultan Muradın seyyiat hanesine kayd etmek lâzımdır, İranlı Yusuf Han, Bostancıbaşı Doce Mustafa, Silâhdar Mustafa Paşa, Deli Hüseyin Paşa gibi yaranı, arkalarını bu müstebid pâdişaha dayamış büyük mürtekib ve mürteşilerdi.

Sultan İbrahim tahta çıkdığı zaman, sadece, ölüm korkusu ile sinmiş bir koca imparatorluk bulmuştu. Devlet bünyesi o kadar çürümüştü ki, geçen devrin hesablarını sorarak ve tebaasının refahına temine çalışarak hükümdarlık vazifesine başlayan bu pâdişaha halk, «baba» demekte tereddüd etmedi, fakat başda öz anası Kösem gelmek üzere, aleyhine bir komplo teşekkül etmekde gecikmedi ve Sultan İbrahimi mahvetmekle de kalmıyarak, sathi mütalea erbabını şaşırtacak öyle şeyler yazdırtdılar ki, zavallı Sultan İbrahim, hâlâ

da, birçok tarih yazarları tarafından bir «Deli» zannedilir.

Cinsi temâyülleri bakımından muhakkak ki bir hasta idi; nazarında kadın, sâdece nesil üreten bir vasıta idi, şövaliye kıymetleri ile beraber, tarihde, bu bakımdan, Büyük İskendere, Roma İmparatoru Hadriyanusa ve Fransa kralı III. Hanriye benzer; gönül oyunlarında, bütün hayatı boyunca, sînebülbülü, tâzerü ve çârebrû gençlerle düşüp kalkmıştı; has nedimlerinden ilk göz ağrısı Melek Ahmed Paşaya öz kızı Kaya Sultanı vermişti; mahrem hayatına karışan isimler arasında Musa Çelebiden sonra küçük Siyavuş Paşayı, Hasan Halifeyi, defterdar güzelce Mustafa Paşayı, silâhdar Bosnalı Mustafa Paşayı sayabiliriz. Pâdişaha bu visinde kötü rehber olanların başında da meşhur Abaza Mehmed Paşa gelir, asrının bu eşsiz macerâperesti, velinimetinin bir gazab anında da cellâda teslim edilmişti. Sultan Muradın zevk temayüllerini öğrendikten sonra Revan Kalesini Türklere topsuz tüfeksiz teslim eden İranlı Yusuf Han İstanbula geldikten sonra ise, padişah, «mey ve mahbub» âlemlerinde çirkâfın girdabına yuvarlandı. Yeni efendisini eğlendirmek için, kendisine ihsan olunan koruda dışı güller ile sarılmış camdan bir hamam yaptıran Yusuf Han resmen «ihtisas sahibi has nedim» unvanını aldı, o acı kuvvetde pehlivan yapısını, işret ve suiitimal çürüterek otuzbir yaşında sirozdan ölüm döşeğine serdi.

Şurasını da ehemmiyetle kaydetmek lâzımdır ki, pâdişahı bu sapık zevkinde tamamen serbest bırakan, hattâ ona bu yollarda hizmet edenleri el altından teşvik eden anası Kösem Sultan olmuştu, saltanat hırsı ile yanıp kavrulan bu korkunç kadın için Dördüncü Murad, bulunmaz evlâd idi, Kösem bu devirde gözde bir haseki rekabetinden uzak, haremin, sarayın, devletin tek hâkimesi olarak yaşamıştı.

***

Sultan Muradın hastalığı, H. 1049 = M. 1639 da, Bağdad seferinde meydana çıkmıştı, sefer dönüşünde yatağa düşdü, hekimler kendisini içkiden menettiler, o yılın ramazan ayında oldukça ağırlaştı, bayrama doğru birden iyiliğe yüz tutdu; bayram tebriklerini kabulden sonra sahilde Sinan Paşa köşküne gitti, hazırlanan deniz eğlencelerini seyretti «gül gibi açılıp handan oldu,» hatta at istedi, at koşdurup eğlendi, sonra At meydanında gözdesi Silâhdar Mustafa Paşanın sarayına gitti, burada kurulmuş olan büyük bayram yerini seyretti, silâhdar paşa pâdişahın şerefine parlak bir ziyafet verdi, mahremleri, Sultan Muradın mutadı olan eğlence vasıtalarını hazırlamışlardı, bu arada «tahriki şevkü neşat ve isticlâbı inşirahü inbisat kasdiyle câmı gülfama nigâh endaz olmalarını rica ve niyaz ettiler.» O gün, Sultan Muradın, matlubunca son safası ve son içkisi oldu, saraya döndü ve ertesi gün tekrar yatağa düşdü, hastalık seyrini süratle taakip ederek şevvalin onaltıncı perşenbe günü grupdan sonra ruh teslim etti. Sarayda öldüğü oda, kardeşi şehzade Kasım'ı boğdurttuğu oda idi.

(Devamı 307 nci sahifede)

Biz hâlâ, Birinci Cihan Harbinin Çanakkale şehitleri için, onların şanına lâyık bir âbide dikemedik; ve ne acı bir ihmal eseridir ki, zamanımızdan 175 yıl önce, Hacı Halil Ağa isminde, tarihinin şanlı vakalarına meftun bir hayır sahibinin Rumeliye ilk geçen ecdadımızın hâtırası için Gelibolu şehitliğine koydurttuğu bir kitabe taşı da, bugün kırılmış ve bir köşeye atılmıştır; belki de bu satırların yazıldığı sırada tamamen kaybolmuştur. Gelibolulu okuyucularımızın bizi bu hususta aydınlatmasını rica ederiz. Bu kıymetli taşın üzerindeki metin şudur:

Bu şehitler eyledi fî sebilillâh gazâ
Desti küffardan Geliboluyu eylediler rehâ
Din içün canlarını feda kıldı bunlar, oldu şehit
Bunları defneylediler bu mahalle etkıyâ
Çün Hacı Halil Ağa va'zeyledi, bilmeyen
Bilsün bunları, bunlara itsün düa
Bu nişanenin vaz'ına budur diğer tarih olur
Bin yüz seksen dokuzda var oldu bina
1189

Hattat Mustafa Râkım Efendi

1757 - 1826

Yazan: Prof. Dr. SÜHEYL ÜNVER

Türk hat sanatının kudretli bir siması olan Mustafa Râkım Efendi, maalesef hakkiyle tanıtılmamış, eserleri lâyıkiyle etüt edilmemiştir. Profesör Dr. Süheyl Ünver, bu yazısında da ifade ettiği gibi, heyecan ve zevk duyarak hazırladığı bu makalede, size üstat Râkımı, bütün hususiyetleri ve kıymetiyle tanıtacaktır.

Sevgili kari'lerim, size bu sefer de bana son derece heyecan veren ve bizim en yüksek ve kudretli yazı üstâdlarından olan rahmetli hattat Mustafa Râkım efendiden bahsedeceğim cihetle duyduğum sevinci tarif edemem. Nihayet ben bir hekimim amma bakınız bu Türklüğün ruhen incelemesinde ve yükselmesinde âmil olan değerli bir san'atkârımızın karşısında ne kadar heyecan duyuyorum. Sizler de böyle lâyikiyle tanınmamış ve hattâ üzerinde durulmamış ve yüksek şahsiyetlerimizden herhangi birisini ele alarak araştırmalar yapınız. Sonra böyle şimdiki çeşitli mevzuların altında ben de sizlerin imzalarınızı görür ve iftiharla onları okur, sizlerle işte Türk böyle olur diye iftihar ederim.

Acaba benim burada şânına lâyik ta'zimle ve san'atına hayranlıklarımla bahsedeceğim hattat Mustafa Râkım efendi bizde tanınmamış bir şahsiyet midir? Hayır o malûmdur, fakat kâfi derecede bilinmiyor. Onun ismini işitenlerimiz ve hattâ bilenlerimiz az değildir. Belki onun ismini duymuş olup da yazılarının bulundukları yerleri bilenler de azdır. Lâkin biliyor musunuz ki onun âşıkları ve hâlâ onun peşinden koşanlar vardır.

Bizde Râkım'ın san'ati ve kudreti hakkında ilk yazıyı yazanlar arasında İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Ahmet Süreyya(Saltuk) vardır. Duydukları heyecanı kuvvetle ifadeye çalışmışlardır. Râkım'ın âşıklarının başında üstad Sami Evranosoğlu ve hattat Necmeddin Okyay gelir. Her ikisi de yazıları hususunda çok titizdirler. Bilhassa Sami beyin Râkım hakkında yazdığı manzume âşıkları arasındaki toplantılarda zaman zaman okunur. Bu âşıklar arasına bilhassa Râkım'ı da katmak lâzımdır. Zira kendisine ve san'atına karşı hörmeti ve derin râbıtası olan bu hassas, sinirli denecek derecede titiz üstâd da zaman zaman yazılarını yerlerinde gider görürmüş. Kendisine karşı aşkına bakınız ki Fatihde sizlerin görmenizi dilediğim yazılarını görmeğe gittiğinde iskemleyi alır karşılarında oturur ve yazılarının yerlerinde kendisince otokritiğini yaparmış. İdealist ve kendi san'atine bağlı ve yaptığının mânasını bilen bir sanatkâr böyle olur. Rakım bir hattattır ama, onda bütün sanatkâr geçinenlerin bile bugün alacakları pek çok ders vardır.

Râkım 193 sene önce 1171 (1757-58) de Karadeniz sahilinde Ünyede doğmuştur. 70 hicrî sene yaşamış ve 14 Şaban 1241 (1826) da vefat etmiştir. 1957 de doğumunun iki yüzüncü yılını kutlamağa şimdiden hazırlanalım. Nitekim 1951 senesi Martının 23'ı ölümünün 125 inci yılıdır. O gün kabrinde, onu seven âşıkları, onun yazıları, fotoğraflarından ve imzalarından ibaret süslü bir müze kuracaklar, hakkında toplantılar ve neşriyat yapacaklardır. İşte ben size şimdiden bu müjdeyi veriyorum.

Mustafa Râkım efendi daha çocukluğunda bir hârikadır. Karadeniz halkının pek çok

erkek çocukları ve bilhassa kendisinin ağabeysi ve hocası meşhur İsmail Zühdi efendi gibi küçük yaşda hafız olmuştur. İstanbula bu zeki yavruyu getirdiklerinde medreseye vermişlerdir ve bir taraftan da görülen istidâd üzerine ağabeysi yazı dersi vermiştir. Râkım yazıda okadar kabiliyet göstermiştir ki 12 yaşında diğer hattatlar gibi yazılarına imza etmek selâhiyetini veren diploma (icâzat) almıştır. Bu müstesnâ san'at vesikası hâlâ üstadımız Necmeddin Okyay'dadır. En müstesna istidatları böyle ufak yaşda ele almalı ve ona lâyık olduğu istikameti vermelidir. Zira ilk esaslı intiba ebedidir.

Râkım efendi bir taraftan medrese tahsilini de bitirmiş ve sırasiyle genç yaşlarında hoca olarak medreselerimizin müderrislerinden olmuştur. Ancak onun bu üç esaslı titri, yerine göre hâfızlığı, müderrisliği ve bittabi hattatlığını bildiren ifadeler imzalarında yer alır.

Bizim şark memleketlerinde herhangi bir istidâd himaye olunmazsa çok defa heder olur. Bazı tarihlerimizin rivâyetine göre, resim yapmağı öğrenir. Bir vesile ile Üçüncü sultan Selim'in bir resmini yapar, intisab ettiği ve sarayın devlet çevresi içinde mühim bir mevki'i alan yazıcı (Kâtip) Mehmet Münif (1) efendinin delâletiyle Üçüncü sultan Selim ile tanışır. Ondan sonra ikbâli başlar. Biraderi ve hattatların göz bebeği İsmail Zühdi efendi daha hayattadır. Ağabeysi hayatında yazıda onun üslûbundan ayrılmamış, lâkin vefatından sonra bilhassa celî'de son derece ileri giderek yazıda imam olmuştur denir.

Kendisini himâye edenler arasında Reisülküttâb Çelebi Mustafa Reşid de gösterilir. Lütfi tarihinde (cilt I. S. 189) da reis Ratib efendiye intisâb etmiştir deniyor.

Lütfi efendi tarihinde Râkım efendi'nin hat ile birlikte medrese tahsili yaptığından başka resim yapmakta maharetini de öğreniyoruz. Tahkikimize göre Râkım efendinin Râkım imzasile bir resmi henüz görülmemiştir.

Râkım efendinin talebesinden ve Hâşim efendi gibi onun değerli haleflerinden ser sikkezan Abdülfettah efendiden işiten hususî kâtibi hattat Rifat efendi bana:

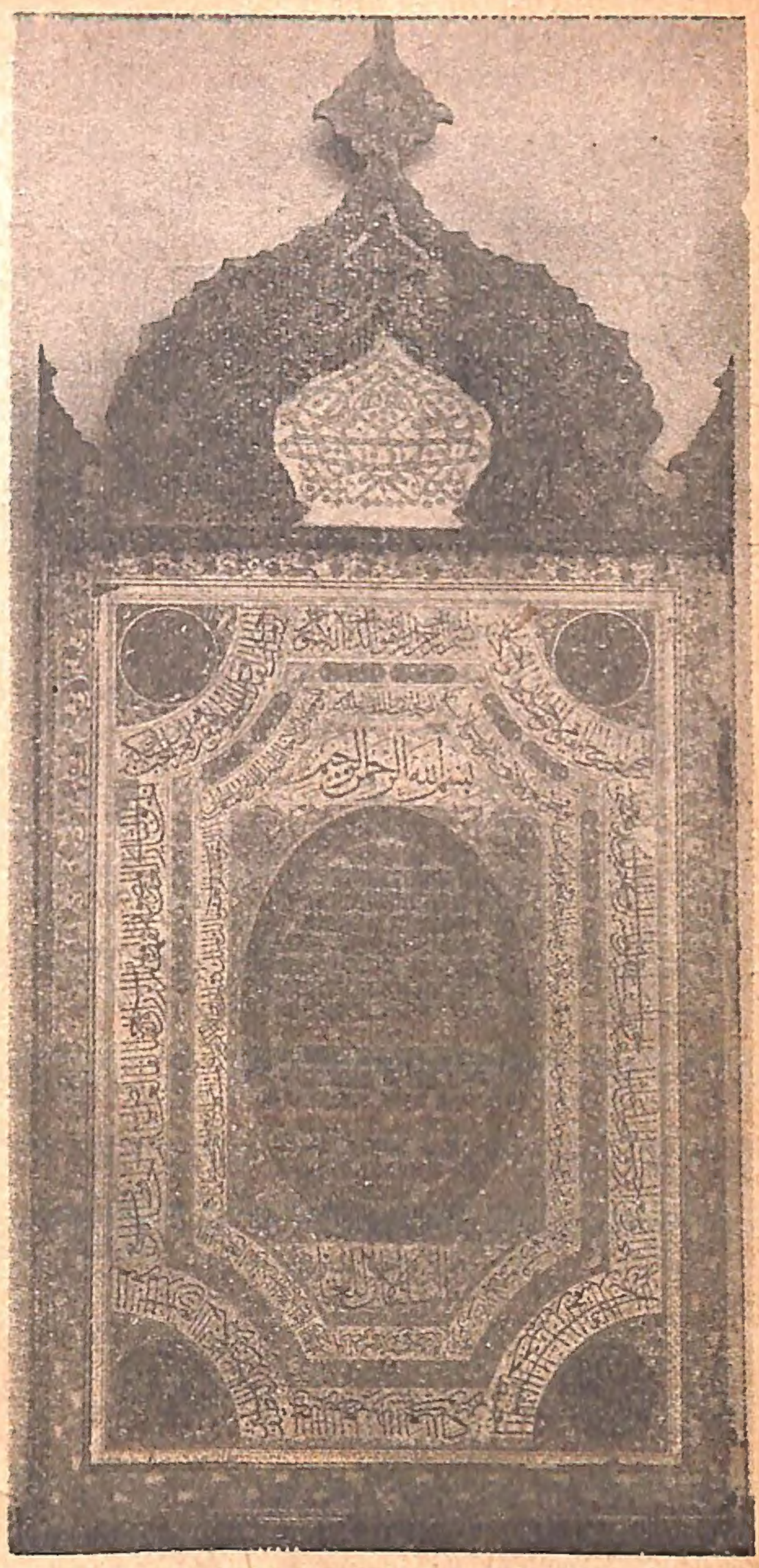

Râkımın üzerinde çok durulan ve beğenilen bu yüksek eseri Süleymaniyede, Türk-İslâm Eserleri Müzesinde saklıdır. Yazının bütün güzelliklerini verdiği bu Hilye-i Şerife bugünün ölçüsiyle para biçilememektedir. Yazıda sanat harikası buna derler...

— Abdülfettâh efendi: hocam Râkım resimde olduğu kadar riyaziye ve hendesede de derin bilgiye sahipti, dediğini nakletti.

Görülüyor ki tek cepheli san'atkâr olamaz. Bir şey bilen sivrilemez, her şeyi etrafiyle bilen bir şeyde ilerleyebilir. İşte Râkım gibi büyük şahsiyetlerden alınacak derslerden biri de budur.

---

(1) Vefatı 1227 (1812) dedir. Kabir taşını Râkım efendi yazmıştır. Halen Haydarpaşa geçidindeki Ayrılık çeşmesinin ilerisinde hattatlarımızın ve yazısı âşıklarının ziyaret ettikleri imzalı taşı vardır. Mutlaka görülmeğe değer.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

مَالِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ

نَسْتَعِيْنُ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ

صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ

غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّيْنَ

مشقه مصطفى الراقم المدرس غفر له في سنة ٢٢٣ هـ

Hattat Râkımın Fâtiha Suresi. (Aslı B. Samide)

Hattat Mustafa Râkım Efendinin ağabeyisi ve yazıda hocası İsmail Zühtü Efendinin kabir taşı. Bundaki sülüs celisiyle kitabeyi Râkım Efendi yazmıştır. Altında 1221 tarihi ve imzası okunuyor. Râkım âşıklarının ve hattatlarımızın daima ve hayranlıkla ziyaret ettikleri bu taş, Edirnekapısı dışında yolun Otakçılara kıvrıldığı dirsektedir. Anlayanların gözlerine gülen bir yazı harikasıdır. (Fazıl. T. T. Kurumu ve İsmail Baykal K.)

Daha o tarihlerde şehzâde sultan Mahmut (Adlî) pek küçüktür. Ona yazı dersi vermis, ve basılacak paraların ressamlığı da Râkım efendinin uhdesine geçmiştir.

Tedris hayatına 30 yaşında iken 1203 (1788) de müderrisliğe (iptidai hariç ile dahili defteri müderrisîn) olarak intisab ediyor. Sırasiyle ayrıca hazırladığımız eserine koyduğumuz ilmî pâyeleri alarak 1238 de de Anadolu kazaskeri oluyor ve 14 Şaban 1241 de ölünce vasiyeti üzerine Atikali camii yanında şimdi medfun olduğu o zaman harâb medrese bahçesine gömülüyor. Vefatından sonra Adlî sultan Mahmut türbesini ve oraya da üstü ahşap bir medrese inşa ediyor. Hâlen bu medrese göçmüştür, duvarları duruyor. Lâkin orasını hançerler gibi bir tecavüz mahiyetinde bahçesinin bir köşesine caddeye nazır bir ev yapılmıştır.

Türbenin kitâbesinde kendi imzası vardır. Yazı onundur ve hayatında imzalanmıştır deniyor. Topkapı sarayı müzesi müdürlüğünce türbe ve duvarları tamir edilmiş, bahçesine bir bekçi kulubesi yapılmıştır. Râkım'ın en belli ve baş yazıları buralarda aranabilir:

— Tophanede Nusretiye cami iç ve dış yazıları 1241.
— Fatihde Adlî sultan Mahmud'un annesi Nakşidil valde sultanın türbesi ve etrafı yazıları 1234.
— Eyübsultan hamamı karşısında Reisülküttâb Çelebi Reşit Mustafa mezartaşı.
— Haydarpaşada Ayrılık çeşmesi arkasındaki mezaristanda Yazıcızâde Mehmet efendi ve yakınları taşları.
— Karacaahmet'de Miskinlerde çeşmenin Adlî sultan Mahmut tuğralı ta'lîk kitâbesi.
— Topkapı sarayı müzesi Bâbı hümâyun ve Bâbüssade ve iç kapı üzerinde ve kitâbeler galerisinde müteaddid tuğraları.
— Yine müzenin yazı salonunda adlî sultan Mahmud'un nefis bri tuğrası.

Râkım Efendinin bir sanat hazinesi de Fatihte Nakşıdil Valide Sultan türbesidir. Onda istifleri çok başka ve harikulâde yazıları vardır. Bunu da türbenin kapısı üzerinde görüyoruz. Muazzam ve müstesna bir eserdir. (Prof. Fazıl Noyan)

— İstanbul Üniversitesi K. Yazma Hadikatülcevâmi nushası, kitâbet neshi ile.
— Türk - İslâm eserleri müzesinde Hılyei Şerif ve bütün yazılarının kalıpları.
— Edirnekapısı haricinde, İbni Kemale giden yolun solunda, ağabeysi İsmail Zühdi efendinin mezar taşları 1221.

Hususi kolleksiyonlarda bir hayli yazılarından bulunur. Biz mühim bir kısmını gördük. Üzerinde bihakkın durulmağa lâyık olanları çoktur. Bu zevat topladıkları Râkım yazılarına karşı çok titiz ve hassastırlar. Belki aralarında birisini unuturum diye isimlerini vermiyorum. Râkım hakkındaki eserimde lütufleri derecesinde onları öğrenirsiniz.

Râkım efendinin yazıdaki hususiyeti ve onun Râkımane tavrı hakkında şu muhik mütalâa serd olunabilir. Malûm olduğu üzere Süryâni yazısından kûfi alfabesi meydana çıkmıştır. Kûfi arap âleminin yazısı olmuş ve gelişmiştir.

Kûfi yazı önce İbni Mukle (vefatı 328 - 941) Sonra İbni Bevvâp (Ali bin Hilâl) (vefatı 413 - 1019) çalışmalariyle sülüs ve nesih'e dönmüş ve bunu Amasyalı Yakutül Müsta'semi ilerletmiştir. Bizde de XV'inci asırda Amasyalı şeyh Hamdullâh efendi sülüs ve nesihi tekemmüle vardırmış ve Hafız Osman efendi de XVII'inci asırda cidden kemâle ulaşdırmıştır.

Derler ki Hafız Osmanı bilhassa ele alan Hattat Rakım efendi onun yazıda son haddi kemâle varmış harflerini almış, sülüs ve celi sülüs yazılarına bu olgunluğu verdirmiştir. Hafız Osman'ın harflerini büyültünüz Râkımda, Râkımdakileri ufaltınız, Hafız Osman'ın kemâlini aynen bulursunuz derler.

Yani hattat Mustafa Râkım aslâ uydurmağa kalkmamış ve hususi kabiliyetini resim kuvvetiyle bu yazıyı son kemâline vardırmıştır.

Şimdi Râkımane bir tavır doğmuştur ki onu takiben gelen talebesi sırasile Hâşim ve Abdülfettâh efendiler ve onların yetiştirdikleri Vefalı Ahmet Râkım ve sonra kazasker Mustafa İzzet efendi talebesinden Şefik bey, büyük babam Şevki efendi, Sami efendi. Hacı Faik efendi, hattât ve tuğrakeş İsmail Hakkı bey, katîb Ömer efendi, Hacı Kâmil efendi, hattat Macit Ayral celî yazıda hep Râkım'ın yolundan gitmişlerdir. Bu zevat Râkım'a ulaşılamıyacağını birbirlerine söylemişlerdir, biz de en sondakilerinden böyle işittik. Bu zevatın Râkım hakkındaki mütalâaları üzerinde ayrıca durmaktayız. Fakat Râkım'ın sayıca ve tenevvü'ce çok olan yazılarındaki üslûb ve etvarı tarif etmek kabil değildir, buna ancak gö-

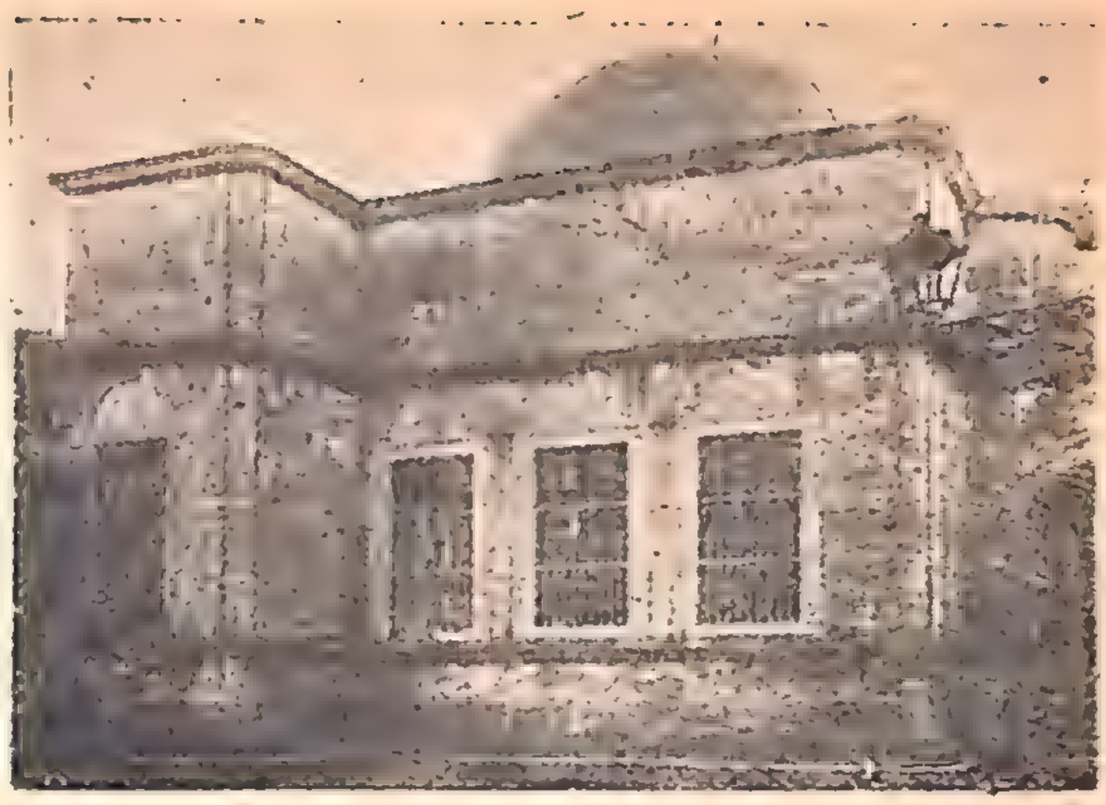

Hattat Mustafa Râkımın Zincirlikuyu civarındaki türbesi...

rülmekle alışılabilir. Musiki nasıl kulağımızı terbiye ederse yazı da gözü yetişdirir. Bir insan güzel bir şey yapmiyabilir, amma güzeli emsaline mukayese ile fark edebilir. Râkım yazılarını göre göre onun yazıları anlaşılabilir ve sevilebilir. Avrupada meşhur olan ressamları yüz binlerce insan bilir. Bizde de nihayet sayabilirim ki 15 âşıkı ve 100 kişinin de ismini duymuş olması kâfi midir? Daha ilk mektepler çağından itibaren her mektebimizin bir Râkım günü olmalı ve onun 23 martta senei devriyesinde yazılarının bulundukları yerleri dolaşmalı ve gözlerimizi her ne kadar okuyamazsak bile onun san'atte kudretine alıştırmalıyız.

Hattat Râkım efendi'nin yazıdaki kudreti böyle bir makale hududu içine giremez. Onun yazdıklarını her gördüğünüz zaman göz temrinleri yapınız. Derler ki Râkım yazılarını daima asılacakları ve konacakları mesafeye ve onun görüş derecesine göre yazarmış. Bu ne kudrettir. Sonra sizin de senede bir gün olsun Râkım gününde yazılarını buralarda görmeniz sizi başka bir noktadan daha hayrete düşürecektir. O da harflerin hiç birinde küçüklük ve büyüklük olmamasıdır. Zira Râkım efendi evvelâ bunları ufak kıt'ada yazıyor, harfleri yerli yerine oturtuyor, güzel bir istifle vücude getirdiği bu harika yazılarını sonra yerine ve görüş mesafesine göre büyütüyor. Ya onların taşa hâk edilmelerinde meharete hayret olunur. Bir noktasının ve bir münhaninin bozulmamasına ne kadar itinâ olunmuştur. Bunda da Râkım'ın ne kadar titiz bir san'atkâr olduğunu görürsünüz.

Tarih bilmek kâfi değildir. Onu tâ içinde ve devrinde yaşamalıdır. O zaman nazarınızda mazi kalmaz.

Dr. Süheyl Ünver

Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mıydı?

Yazan: M. ÇAĞATAY ULUÇAY

III.

★

Sultan İbrahimin nasıl bir hükümdar olduğunu tarih önünde hükme bağlıyacak olan seri yazının bu üçüncü makalesi de şimdiye kadar bilinmiyen birçok hakikatleri ortaya koymaktadır. Şimdiye kadar hiçbir tarihçi tarafından görülmemiş ve tetkik edilmemiş ve bizzat Sultan İbrahim tarafından yazılmış mektupları ibretle okuyacaksınız. Bir müddet daha devam edecek olan bu seri, tarih meraklıları için cidden bir sürpriz olmaktadır. Bu sayımızdaki yazı, Sultan İbrahime tatbik edilen ilâçları ve tesirlerini açıklamaktadır.

★

Sultan İbrahim, meşhur kameriyesi önünde havuza para serperken. (Topkapı Sarayındaki bir minyatürden)

Sultan İbrahim, denizlerin, karaların hükümdarı ve bütün dünya Müslümanlarının halifesi olmuştu. Fakat gönlünü saran kederden, içini kemiren ıstıraptan bir türlü kurtulamamıştı. O hastaydı, tahta çıkışından biraz sonra bu haber, harem, saray ve sarayı kuşatan kalın ve yüksek surları aşarak bütün İstanbula yayılmıştı. Herkes yeni padişahın hastalığından bahsediyor, kurtulması için dualar ediyor, kurbanlar kesiyor, mevlitler okutuyordu. Sultan İbrahim, hücresinde hapis bulunduğu sıralarda da hastaydı. Fakat bunu hapis bulunduğu odanın duvarları, ona hizmet edenlerle ya-

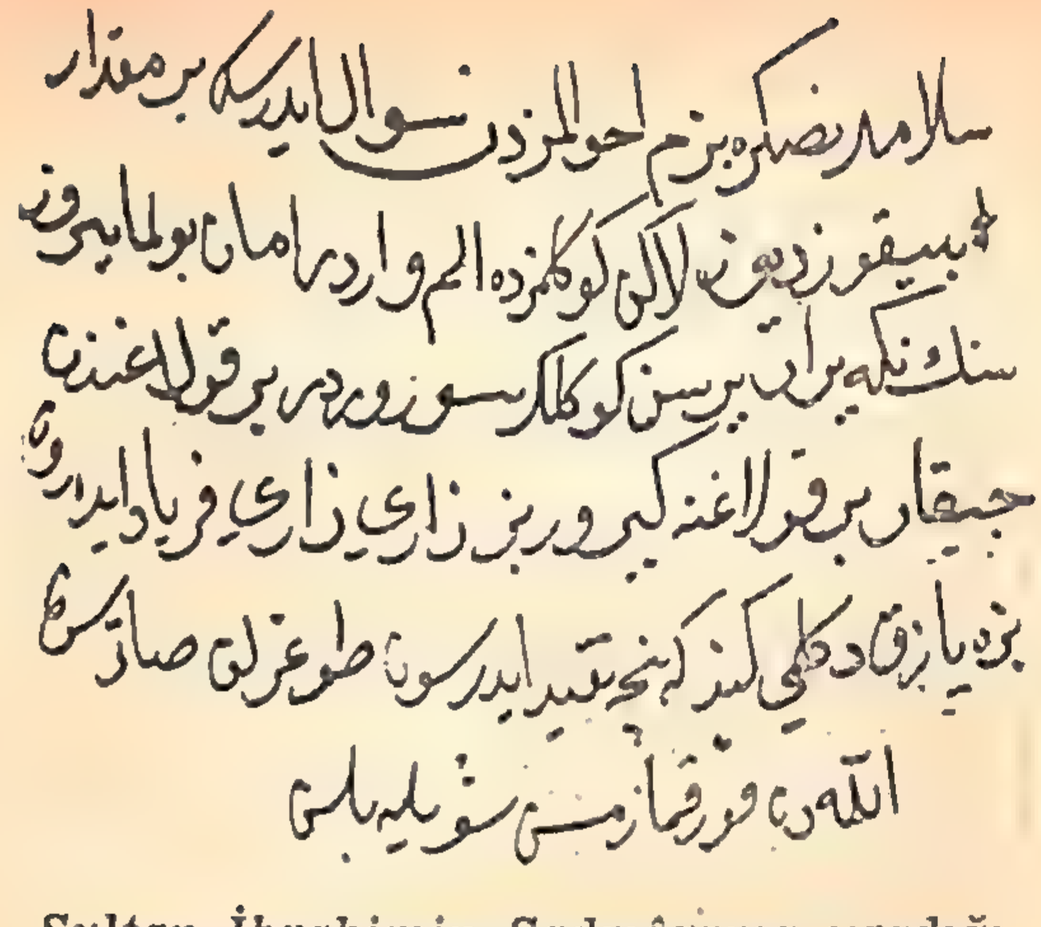

Sultan İbrahimin Sadrıâzama yazdığı mektuplardan biri

kınları biliyordu. Halbuki vaziyet şimdi böyle değildi. O hayata atılmış, kendini kedere sürükliyen, kalbini sıkan, ağlatan bu muammanın sırrını öğrenmeğe, derdine deva olacak her şeyi yapmağa ve yaptırmağa azmetmişti. Şimdi o bir hükümdar değil miydi? Bütün kulları onun emirleri önünde eğilmeğe mecbur değillr miydi? Vezirleri, beyleri ve doktorları onun bu derdine elbette derman bulacaklar, onu düştüğü bu elem deryasından kurtaracaklardı.

O, sadrıâzamı bu hususta en önde görüyor, ona emirler ve hatlar göndererek derdine deva bulacak doktorların huzuruna getirilmesini istiyordu. Eğer sadrıâzam işi ağır alırsa, kızıyor: «... *Senin nene yarar, sen gönlün sürurdur. Bir kulağından çıkar bir kulağına girer. Biz zari azri feryad ederüz. Bize yazık değil mi? Kendine nice takayyüt edersün, doğruluk satarsın. Allahtan korkmazsın, şöyle bilesin*». Ve böylece ona tarizlerde bulunuyordu.

Padişah, hasta bulunduğu zamanlarda, ekseriyetle haremde yatıyordu. Harem ise, haremağaları müstesna, erkekler için memnu mıntaka idi. Bu yasak bölgeye ancak padişahın izniyle girilirdi. Padişah hastalanınca, çok zaman sadrıâzamı: «... *Pek hastayım, emrimle bu gece gelesin*» diyerek davet ediyordu. Bu mülâkatlar çok zaman sert oluyor, padişah, ağzına gelen sözleri «vekil-i mutlakına» söylüyor, huzurundan kovuyor, tehditler savuruyordu. Sadrıâzam padişahın eşref saatte olduğunu haber alınca -gerek telhisleri, gerekse sözleriyle- ondan özürler diliyor, kalbini yumuşatmağa çalışıyordu. Bunlara nadim olan padişah da ona: «*Selâmdan sonra darıldığımı sual etmişsin, darıldığım hastalıktır, dermanını bulamam, ilâcı rastgelmez, yemem içmem odur, şöyle bilesin*» yollu veya: «... *Selâmdan sonra bizim ahvalimizden yana sual olunursa pek elemdeyim, hatırınuza ırdım, bilmedim, sakın gönülden bir nesne geçirmiyesiz, zâhir öyle olur, efendiyle kulun âdeti budur...*» gibi hatlar yazmak suretiyle sadrıâzamın gönlünü almağa çalışıyordu.

Sadrıâzam padişah için çalışmıyor mu idi? Bilâkis elinden gelen her şeyi yapıyordu. Fakat bu öyle bir hastalıktı ki, kolay kolay tedavi edilemiyordu. Hattâ tedavisi gayri mümkün gibiydi. Zavallı sadrıâzam, padişahtan: «*Üstazları cem'edüp bu benim illetim nedendir? Ne görür, bilinmez ayrık canıma kâr eyliyor...*» şeklinde hat alınca, hekimbaşı ve diğerlerini toplayıp padişahı muayene ettiriyor, gerekli ilâç, şerbet vesaireyi temin ettiriyordu.

Sarayın bir hekimbaşısı vardı. Sık sık padişahı o muayene ediyordu. Esasen sultan hasta olunca sadrıâzam: «... *Arzda sana eyüceyim dedim, kaslan söyledim, hekimbaşiyle söyleşesün, arzdan geldüğüm saat içerüye geldim, pek hastayım, sakın velvele etme, gayretlen gezerim, yohsa elden gidiyorum, içim ısınmaz, müşavere edesün...*» diye hatt-ı hümayun gönderiyordu. Diğer bir hattında da: «... *Döşekte yatıyorum, şu bir üstazları başıma üştür, hekimbaşı gelür, ol sözü söyler, kestane gözlü Davudu göndersün! Bize şafi'ce cevap göndersün, pek hasta bilesin, şu gelsinler müşavere etsinler.*»

Hekimbaşıların ilâçları ve tedavileri, padişaha iyi gelmediğinden olacak ki, sık sık azlediliyorlardı. Sultan İbrahimin hekimbaşıları Cemalî zade Mehmet Efendi ile Sakızlı İsa Efendi idi. Bunlar Sultan İbrahim tarafından üçer defa azledilmiş ve tekrar hekimbaşı olarak tâyin edilmişlerdi.

Padişah, musahip ve nedimlerinin teşvikiyle, yalnız saray doktoriyle iktifa etmiyor, İstanbuldaki en meşhur doktorları buldurup kendisini muayene ettiriyordu. Doktorlar sık sık saraya geliyorlar, padişaha konsültasyon yapıyorlardı. Sultana bakan doktorlar hem Türkler, hem de ecnebilerdi. Türk doktorlarından, padişahın en çok inandığı ve itimat ettiği Yenicami hekimi idi: «... *Yenicamiin hekimi bir kere geldi, ayrık*

gelmedi, bu ne haldir, illetime kimse ermiyor, bayılur geçerim, gene hele beni istersen serteser edesün eyüce adam bulasın» diye bu hekimden de şikâyet ediyor, İstanbuldan başka hekimler tedarik etmesini emrediyordu.

Sultanı muayene ve tedavi eden ecnebi doktorları da vardı, bunlardan en çok Portakal adlı hekimi istiyor ve arayordu: *«... Portakal var bir cıfıt onu getürüp»* muayene ettirmesini sık sık sadrıâzama yazıyordu: *«... Şu gene Portakal cıfıt ve kalan hekimleri yanında getüresin, Tanrı emaneti olsun, ve hekimbaşıyı dahi. Ezelden bir miktar yerdim, şimdi asla hiç sinmez: şöyle bilesiz...»*

İstanbul altüst ediliyor, çeşit çeşit doktorlar getiriliyor, padişaha türlü türlü macun ve ilâçlar veriliyor, fakat süruru, neşesi bir türlü yerine getirilemiyordu. O zaman sultan, doktordan, ilâçtan vazgeçiyor, şeyhlere, hocalara bel bağlıyordu. Cinci Hocanın nefesleri, muskaları padişah için çok iyi geldiğinden, sultan nazarında en yüksek mevkide tutulmuş, yanından ayrılmaz bir ruh gibi taşınmıştı. Tıbbın yanında, hocanın muskası, sanki iksir rolünü oynamış, padişaha huzur ve rahat vermişti.

Padişah, Cinci Hocadan gayrı, o sıralarda her derde nefeslerinin keskinliği, muskalarının tesirliliğiyle şöhret bulan Mağrıplılara da çok kıymet veriyordu. Bunlardan başka diğer şeyh ve hocalar da vardı. Sultan bunları ya huzuruna getirterek, yahut evlerine giderek, ziyaret ediyor, onların dualarıberekâtiyle acılarının dindiğine, ıstıraplarının sona erdiğine inanıyordu. Mağrıplılardan bilhassa Şeyh Aliye itibar ediyordu: *«Selâmdan sonra Yenikapuda Şeyh Ali derlermiş meşhurdur bileni vardır derler, yohsa sen gönderdiğin Mağribî midir, yoksa gayrısı mıdır? Aslın arayup bana göndereşün.»*

«... Öteyi gün hatt-ı şerif göndermiştim, Mağrıplı hatırı içün, ağaya göndermişsün, şimdi ağa söyledi. Bir senin yanında o herifi getürsen, beni bir sehl baksa, ne yüzden lâzımdır ilâç deyu, siz de bile gelsin de beni göstersen. Görelim ne tedbir eder, bir şâfi'ce cevap göndersün, zira bu gece pek hasta oldum, validemiz yanımızda bekledi Günden güne iyiliğe döneceğime, artıyor şöyle bilesin...»

GELECEK YAZI: *Tatbik edilen tedavi şekli ve verilen ilâçlar.*

Millî sanat ile garp zevkinden değer alan bir şaheser:

Gümüş Şamdan

Türk ve İslâm eserleri müzesini süsleyen bu gümüş şamdan Avrupa san'atkârlariyle temaslar başladığı, millî san'atımız batı güzel san'atlarından müteessir olduğu bir devirde İstanbul'da Türk ustaları tarafından yapılmıştır. Şamdanın yapılışında garbın tesiri muhakkaktır. Fakat eser, Türk san'atkârlarının bu yolda da fevkalâde muvaffak oluşlarının güzel bir örneği gibi verilebilir. Üzerinde kalemle işlenmiş çok ince nakışlar vardır.

Lâleli, Ayazma ve Nuruosmaniye camilerinin mi'marisinde nasıl bir yenilik başlamışsa bu şamdanda da garp zevkiyle millî san'atın izdivah ettirildiği görülmektedir. Mütehassıslar şamdana çok yüksek bir kıymet biçiyorlar.

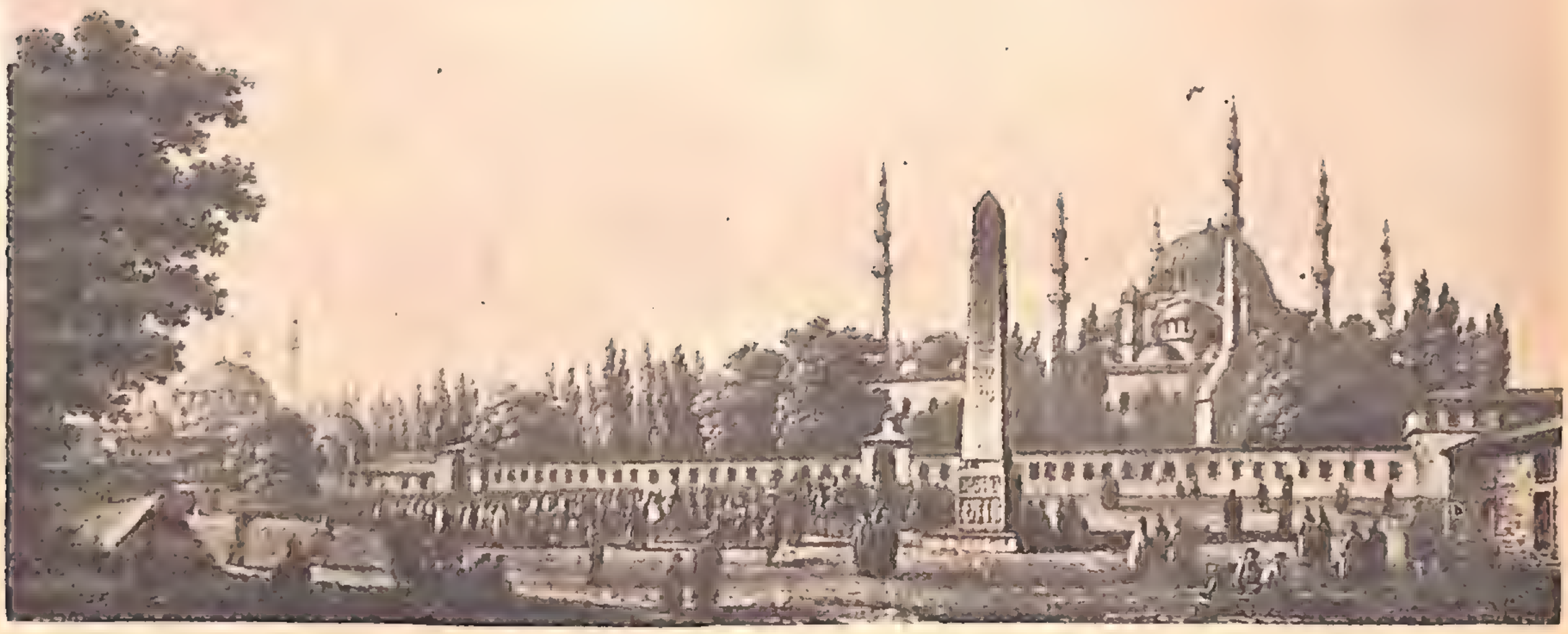

Sultanahmet ve Dikilitaş. (Eski bir gravürden)

İstanbul ve Paris Dikilitaşları Mısırdan Nasıl Getirilmişti?

Bu yazıda, Sultanahmetteki Dikilitaşla beraber, bir benzeri Pariste bulunan Dikilitaşın Mısırdan nasıl getirildiklerinin hikâyesini okuyacaksınız. Bilhassa Paris Dikilitaşının Fransaya nakli mühim bir tarihî hâdisedir ve macerası cidden meraklıdır

Avrupanın iki büyük ve tarihî şehrinde, İstanbul ile Pariste, şehri süsleyen âbideler arasında Mısırdan getirilmiş birer büyük, yekpare dikilitaş vardır. Sultanahmet meydanında duran İstanbul Dikilitaşı 30 metre boyundadır, kaidesinin genişliği 2 metre olup yekpare bir granittir; eski Mısır Firavunlarının en büyüklerinden Üçüncü Tutmes tarafından Milâttan evvel 1500 yıllarında cenubî Misırda Teb şehri civarındaki mâbedinin önüne bir zafer anıtı olarak konmuştu. Milâdın dördüncü asrı başlarında, yani Dikilitaş 1800 yaşlarında iken, İmparator İkinci Konstantin tarafından İstanbula getirilmek üzere yerinden indirildi, fakat bu hükümdarın ölümü ile teşebbüs yarı kaldı. Ancak otuz yıl sonra, İstanbulu yeniden imar eden İmparator Büyük Teodos tarafından Milâdın 390 yılında İstanbula getirtildi. Tahminen 200 ton ağırlığında bulunan bu taşın Mısırdan İstanbula kadar, o zamanın ahşap gemileriyle nasıl getirildiği hakkında hiçbir bilgimiz yoktur, çok büyük bir sal üstünde nakledildiği tahmin olunabilir.

Teodos, Totmesin zafer anıtı için, hipodromun ortasındaki set üstünü seçmişti; sahilden hipodroma kadar, yani bugünkü Sultanahmet meydanına kadar, bu taş için hususî, demirden bir yol yaptırmıştı. Fakat, o da, kaidesini yaptırttığı halde, diktirmeğe muvaffak olamadan ölmüş, taş, bir müddet de İstanbulda yerde kalmıştı. Nihayet 400 yılında oğlu Şark İmparatoru Arkadyus zamanında İstanbul Valisi bulunan ve aslen bir Got asılzadesi olan Gaynas tarafından, büyük iskeleler kurularak 32 günde kaidesinin üzerine konulabilmişti ve altına, «Yer-

Paris Dikilitaşı projektör ışığı altında...

de yatan bu sütun, şehrin valisi Gaynas'ın himmetiyle dikilmiştir» kitabesi yazılmıştı. Fakat az sonra bir ihtilâlde Gaynas katledilmiş, yeni vali Proklus, Dikilitaş kitabesindeki ismini de sildirerek yerine kendi adını yazdırmıştı.

Kaidenin üzerindeki kabartmalardan batı tarafında olanında Teodos, zevcesi ve iki oğlu ile beraber gösterilmiştir. Kaidenin alt kısmındaki kabartmalarda ise, taşın nasıl dikildiği gösterilir. Dikilitaş bu sağlam kaidenin üstünde dört tane tunç mikâp üzerine oturtulmuştur.

Paris Dikilitaşına gelince, büyük Firavunlardan İkinci Ramsese ait olup İstanbul taşından yüz elli, iki yüz yaş kadar gençtir, fakat İstanbul taşından tam bin beş yüz sene sonra muhacir olmuştur. Pariste Konkord meydanında bulunan Dikilitaşın, yukarı Mısırda, Firavunlar saltanatının en parlak devrinde payitaht olan Teb şehri civarında Lüksor mâbedinin önünden alınarak Fransaya nasıl götürüldüğü teferruatiyle bilinmektedir.

Bu taş, istiklâl dâvası ile Osmanlı İmparatorluğuna isyan eden ve Fransızlardan yakın dostluk gören Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından 1830 da Fransa Kralı Louis Philippe'e hediye edilmiş ve bu alâmet hediyeyi kabul eden Louis Filippe tarafından 1833 yılında Fransaya getirilmiştir. Fakat bu nakil işi pek kolay da olmamıştır, şöyle ki, evvelâ 250.000 kilo ağırlığında bulunan bu yekpare taşı taşıyabilecek gemi bulunamamıştır. Tulon tezgâhlarında, Dikilitaşı getirmek için hususî bir gemi yapılmış, adı Lüksor konmuştur. Üç direkli bir yelkenli olan Lüksor'u icabında yedeğine alıp çekmek için bir de brik nev'inden bir vapur inşa edilmiş ve adı Sfenks konmuştur. Sfenks'in yedeğinde İskenderiyeye giden Lüksor, Nil ırmağına girmiş ve nehri çıkarak 1831 yılı ağustosunun 14 ünde Teb harabeleri önüne varmıştır. Lüksor'un kaptanı ve heyet-i seferiyenin kumandanı Verninac de Saint-Maur idi, geminin ikinci süva-

Taş, hususî bir yol üzerinde üç büyük bocurgat ile gemiye doğru çekiliyor

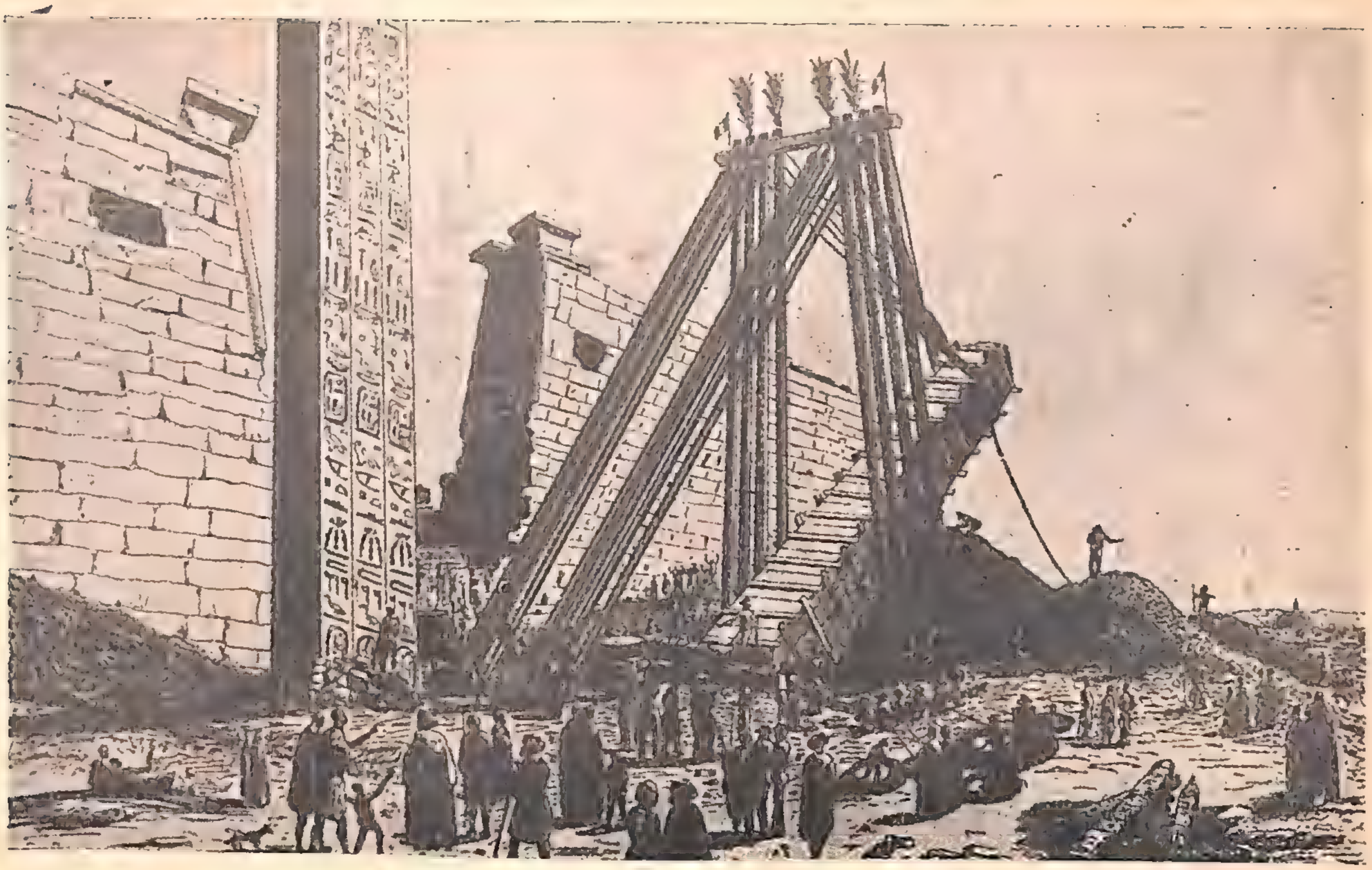

Dikilitaş, ambalâjı yapıldıktan sonra büyük bir mancınıkla yerinden indiriliyor

risi de mülâzim Leon de Joannis idi; işte bu genç bahriye zabiti, Dikilitaşın Fransaya nakli meselesi üzerine hurda teferruatına varıncıya kadar bir hâtıra defteri bırakmıştır.

Taşın nakli projelerini mühendis Mimerel hazırlamış, bu projeleri ıslah ve nakil işini ve mesuliyetini de mühendis Lobas üzerine almıştı ki, mühendis Lobas, taşın, yerinden nasıl sökülüp ambalâj edildiğini gösteren 1/50 nisbetinde bir de maket yapmıştı. Bugün bu maket, de Joannis'in elinden çıkmış Lüksor ve Sfenks gemilerinin modelleri, ameliyatın muhtelif safhalarını gösteren resimler, kıymetli hâtıra defteri ile birlikte, Fransada Angers'de de Joannis'in torunlarının oturduğu Cailleterie şatosunda bir müze halinde mahfuzdur.

Kumandan Verninac'ın emrinde heyet-i seferiye ikinci kaptan mülâzim de Joannis, diğer iki mülâzim, iki cerrah, bir muhasip, Bahriye Mektebi son sınıf talebesinden bir genç, deniz mühendisi Lobas ve 136 bahriye neferinden mürekkepti. Gemi Teb harabeleri önüne gelince, gemi için bir yatak hazırlandı ve gemi içine sokuldu; zira biraz sonra nehrin suları alçalmağa başladı ve Lüksor kuru yatağın içine oturdu. Hararetin şiddetinden yanıp kavrulmaması için direkler ve yelkenler söküldü, yalnız kıç pupa direği yerinde bırakıldı. Bu direğe bağlanan iplerle, geminin güvertesi, hararetten kavşamaması için kalın, evvelden düşünülerek getirilmiş brandalarla sarıldı ve günlük iş programının başına da her sabah bu bezlerin iyice sulanması konuldu. Tekne tamamen toprakla örtüldü, bu suretle, âdeta sun'î bir tepecik vücuda getirildi. Toprağın üstü de hasırlarla sarıldı.

Mehmet Ali Paşanın hediye ettiği taş, büyük Lüksor mâbedinin, bir kale kapısını andıran büyük methal kapısının önünde bulunan iki taştan biri idi.

Gemi mürettebatı, geminin içinde kalamıyacağından, bu mâbet-sarayın içine nakletti. Vaktiyle Firavunların parlak dini merasimine sahne olan mâbedin en geniş salonu, zabitan ve nefer kovuşları, mutfağı, fırını, silâh deposu, kantini ile bir bahriye kışlası halini aldı ve mâbedin içi, gemideki eşya ile döşenip dayandı. Hurma saplarından örülmüş birer büyük sepet de karyola vazifesini görüyordu. Fakat Fransız gemicileri, her an ihtiyatlı bulunuyordu: Kovuklardan akrepler çıkıyor, yerde yılanlar, duvarlarda kertenkeleler dolaşıyordu. Bu

şartlar içinde ve gölgede Reomur derecesiyle 30-35 derece hararet altında tam bir sene oturuldu.

Taşın nakli için, evvelâ bulunduğu yerden gemiye kadar geniş bir yol açmak, bunun için de üstünde bir Arap köyü bulunan bir tepeciği ortadan yarmak lâzım geliyordu. Köy, Fransızlar tarafından satın alındı, evler yıkılarak tepe ortasından yarıldı. Amele olarak 40-50 fellâh tutulmuştu, kazılan toprağı, kız ve erkek çocuklar, sepetlerle az öteye götürüp döküyorlardı. Bu biçareler, günde dört meteliğe, insanın gözünü kör eden bir toz içinde çalışıyordu, çocuklar, yarı çıplak, yahut çırılçıplak, müthiş güneşin altında kavrula kavrula gidip geliyorlar, buna rağmen, durmadan türkü söylüyorlardı.

Taş yerinde iken bir iskele kurularak evvelâ kalın tahtalarla ambalâjı yapıldı. Sonra, onu, üst kısmından bağlıyarak, altı oyulup, yavaş yavaş makaralarla kızak vazifesini görecek yuvarlak kalasların üzerine indirecek büyük ahşap vinç kuruldu. Bu makine, yeniden tutulan dört yüz fellâhla, 1 ikinciteşrin 1831 de, kıpkızıl bir sonbahar güneşi altında çalışmağa başladı. Saat sabahın sekizinde, koca taş yerinden indirilmiş, kızak kalasların üzerine yatmış bulunuyordu. Bundan sonra, yerleri mütemadiyen değiştirilmek şartiyle ve gayet sağlam halatlarla üç bocurgat tarafından gemiye doğru çekilecekti; bocurgatların kollarını, yüzerden üç yüz amele çeviriyordu. Taşın Lüksor gemisine konması için aynı vinç kullanılmıştı. Dikilitaş güverteye boylu boyunca uzatıldıktan sonra geminin sökülen direkleri, armaları takılmış, teknenin etrafındaki toprak temizlenmiş ve yatağın ağzı açılarak Lüksor yüzdürülmüştü. Ağır ağır Nil nehrini deltaya kadar inmiş ve yine yol arkadaşı Sfenksin yedeğinde Fransaya doğru yola çıkmıştı. Yolculuğun ikinci günü, Afrika sahilinden 70 fersah açıkta bulunurlarken, deniz kabarmağa başlamış ve şiddetli bir batı rüzgârı ile bir fırtına kopmuştu. Sfenksin kömürünün tükenmesi tehlikesi karşısında rota değiştirildi, ve beş gün beş gece dalgalarla dövüşen iki gemi, Rodos adasının küçük bir limanına girmeğe muvaffak oldu. Bu beş gün beş gece içinde, Lüksor, her an batma tehlikesi geçirmişti: Zira 250.000 kilo ağırlığındaki taş, gemi dalgaların üzerine beşik gibi sallanırken şöyle bir muvazenesini kaybetse de oynayıverse, Lüksor o anda alabora olup Akdenize gömülebilirdi.

Ahşap Lüksor gemisi, hararetin şiddetinden kavrulup bozulmaması için bir yatağa çekilip tekne toprakla örtülüyor ve üstüne hasır sriliyor...

⁂

Dikilitaş Parise 23 kânunuevvel 1833 te geldi; ve Konkord meydanında hazırlanan kaidesinin üstüne yine mühendis Lebas tarafından 25 teşrinievvel 1836 da dikildi. O gün yapılan merasime 200.000 Parisli ile bizzat Kral Louis Filippe iştirak etmişti. Bir kaza ihtimali, herkesi titretiyordu. Vinç müthiş taşı havaya kaldırdığı zaman, ameliyata bizzat nezaret eden mühendis Lebas taşın tam altında duruyordu, halatlar koptuğu takdirde, taşın altında kalacaklardan biri de o idi. Bu fen adamı, bilâhare şöyle demişti: «Mahsus orada durdum... Bir yanlış hesabımın neticesi vukua gelecek kazadan sonra hacil ve rezil olarak yaşamaktansa ölüm benim için daha kolaydı.»

Taşın yerine konmasına saat 11 de başlanmış, ameliye tam üç saat sürmüştü. Dikilitaşın Mısırdan alınıp Pariste Konkord meydanına dikilmesine kadar Fransa hazinesi 1.350.000 frank harcamıştı. O zaman muhalif gazeteler, bunu, hükûmetin bir israfı olarak tenkid etmişlerdi. Bizim nasıl «Minareyi çalan kılıfını hazırlar» diye bir darbımeselimiz varsa, o günden sonra, Parislilerin ağzında bir söz yerleşti, eli uzun birisinden bahsedildiği zaman: «Herif Dikilitaşı çalar» derlerdi.

Mehmet Ali Paşanın hediyesi, dört yüzündeki hiyeroglifleriyle, bugün, Parisi süsliyen pek antika âbidelerden biridir.

Altı Vezirle Evlenen bir Sultan :

AYŞE SULTAN

Osmanlı saraylarının kadın sultanlarından 250 si hakkında şimdiye kadar bilinmiyen vesikalar bularak çok kıymetli bir eser hazırlamış olan genç tarihçi Adnan Giz'in bu yazısında, Ayşe Sultanın macerasını bulacaksınız

Yazan: ADNAN GİZ

Yedi yaşından itibaren altı vezirle evlendirilmişti. Kocalarından ikisi Padişah emriyle katledildi. Biri âsiler tarafından parçalandı. İkisi şehid oldu. Bu izdivaçları eğer kendi arzusu ile yapmış olsaydı, romancılar belki de onu Osmanlı tarihinin en meş'um kadını olarak gösterirlerdi. Fakat o, izdivaçları kendi rızasiyle yapmamış, saltanat makamının itiraz kabul etmez iradesiyle evlendirilmişti. Ne kadar sevmemiş ve ne kadar istememiş olsa yine kocalarının feci akibetinden duyduğu azabı tahayyül ederek, meş'um kadın sıfatını ona lâyık görmüyorum. Galiba Tarih de böyle düşünmüş olmalı ki, bu kadara faciayı bir kadın hayatı için fazla bulmuş ve onun yanında bir muhayyel Ayşe Sultan yaratarak, bu maceraların bir kısmını ona maletmiştir.

Bahsetmek istediğim Ayşe Sultan, Birinci Ahmed'in kızıdır. Annesi çok muhtemel olarak, Kösem Valde ünvanıyla meşhur Mahpeyker Sultandır. Takriben 1605 de doğan bu sultanın bugüne kadar kısa da olsa tam bir biyoğrafisi yapılmamıştır. Hayatının, doğrudan doğruya tetkike tâbi tutulmıyarak evlenmiş olduğu vezirler dolayısiyle bahis mevzuu edilmesi, en maruf tarihlerimizde dahi ismi etrafında bir çok hatalar yapılmasına yol açmıştır.

Ayşe Sultan, daha altı, yedi yaşında iken, 1611 de Sadrazam Nasuh Paşaya nikâh edildi. Bir yıl sonra da düğünleri yapıldı. Sultan, Paşanın sarayına nakledilmiş; fakat zifaf, saray âdeti mucibince çocuğun bülûğa ermesine talik olunmuştu. Nasuh Paşa, zeki, muktedir ve devrin kapısı en zengin vezirlerindendi. Daha Kuyucu Murad Paşanın sadareti zamanında, saraya bir mektup göndererek, eğer mührü hümayun kendisine tevdi edilirse Padişaha kırk bin altın takdim edeceğini bildirmişti. Padişah, bu mektubu derhal Murad Paşaya yolladı. Murad Paşa da nadir bir pişkinlikle Nasuh Paşayı çağırtarak teklif ettiği parayı derhal tahsil eylemişti. Bu hâdiseden dolayı Padişah Birinci Ahmed, Nasuh Paşa hakkında hiç bir kötü düşünceye kapılmamış olmalı ki, Murad Paşa ölür ölmez onu sadarete getirdi. Arkasından Ayşe Sultan izdivacıyle taltif etti. Fakat, Padişahların aşırı iltifatları daima tehlikeli olmuştur. Nasuh Paşanın ikbali de ancak üç yıl sürdü. 18. Ekim. 1614 günü, idam hükmünü infaza giden Bostancıbaşı, Sadrazamı Küçük Ayşe Sultanla bir odada bulmuştu. Küçük Sultanı kaldırıp pençerenin içine oturttular ve gözü önünde paşayı boğdular.

Gerçe, Hazine gibi Ayşe Sultan da - Rüstem Paşadan sonra Osmanlı tarihinin en zengin vezirlerinden sayılan - Nasuh Paşanın bir kısım servetine tevarüs etmiş, fakat gözü önünde işlenen bu cinayet, hayatı için fena bir başlangıç olmuştu.

Aradan sekiz yıl geçti. Bu müddet zarfında Birinci Ahmed yirmi sekiz yaşında vefat etmiş, zihnen mâlûl olan Birinci Mustafa bir kaç ay Osmanlı tahtını işgal eyledikten sonra yerini, Ayşe Sultanın kardeşlerinden ikinci Osman'a bırakmak mecburiyetinde kalmıştı.

Ayşe Sultan artık hakiki izdivaç çağına girmiş bulunuyordu. 1622 de İkinci Osmanın iradesiyle Van Hafız Paşaya namzet gösterildi. «Ravzat ul-ebrar s. 565 de, Naima, c. II, s. 402 de, Fezleke s. 94 de» müştereken, Hafız Paşanın Birinci Sadaretinden azlini müteakip, Dördüncü Murad'ın davetiyle 1627 Martın'da İstanbul'a geldiğini ve damatlık şerefine nail olduğunu kaydederler. Halbuki, Başbakanlık Arşivinde, Ali Emirî tasnifi, Murad IV, No. 705 de ve 1626 yılına ait Mevacip tezkereleri arasında, Hafız Paşa Sultanına ait bir makbuzun mevcudiyeti, Ayşe Sultanın Hafız Paşaya 1626 dan evvel nikâhlandığını ve belki zifafın, taşrada bulunan paşanın İstanbul'a gelmesine talik edildiğini göstermektedir.

Hafız, Bağdat seferinde uğradığı muvaffakiyetsizliğe rağmen, genç eniştesi Murad IV. ve Kayınvalidesi Kösem Sultan tarafından himaye ediliyordu. 1631 de ikinci defa Sadarete getirildi. 9. Şubat. 1632 de vukua gelen bir ayaklanmada kendini kahramanca müdafaa ederek şehit düştü.

Kadınlar, gerçe siyasetten uzak yaşıyorlardı. Fakat devir, hanedana mensup bir kadının hayatını dahi devamlı surette tesiri altında bulunduracak kadar oynak ve amansızdı. Ayşe Sultan, o çocukluk hatırasından karşılaştığı bu ilk felâket için, resmî bir matem bile tutmıya vakit bulmadan hemen bir ay zarfında evlenmeye mecbur tutuldu. Bu sefer zamanın güvenilir vezirlerinden Diyarbekir Valisi Murtaza Paşa, damatlık şerefine lâyık görülmüştü.

Biraz evvel devri tavsif maksadiyle seçtiğim kelimelerdeki isabeti göstermek için, bu izdivacın daha mukaddemesinde tertib edilen bir sahneyi zikretmek kâfidir. Sarayın âdeti mucibince, damatlık şerefine lâyik görülen vezirler Saraya yüksek hediyeler peşkeş çektikleri gibi, Sultanlar da mustakbel kocalarına kıymetli hediyelerle süslenmiş bohçalar gönderirlerdi. İşte Ayşe Sultanın da Murtaza Paşaya gönderdiği bohça, ayni zamanda bir şakinin izalesine vesile olmuştur. Şöyle ki, devrın meşhur zorbalarından Feridun'u bir münasip şekilde idam etmek isterler. Bu maksatla Murtaza Paşaya hazırlanan bohçanın Diyarbekir'e götürülmesi vazifesini Feridun'a verirler. Bohçanın içine, mâhudun derhal izalesini bildiren bir hattı hümayun koyarlar. Murtaza Paşa bohçayı alır almaz, Feridun'u idam eder.

Devir gaileli, Murtaza Paşa da hastalıklı bir zatdı. Ancak 1635 de İstanbul'a gelmesine müsaade edilerek zifafları yapıldı. Ayşe Sultan bu izdivaçtan memnun olmamış (Mart. 1635 tarihli Venedik raporuna göre) böyle âlil bir kocaya verilmesinden dolayı, kız kardeşlerinden birine şikâyette bulunmuştu. Mamafih, müşterek hayatları pek kısa sürdü. Murtaza Paşa 1636 Revan Harbinde yaralanarak öldü.

1639 da Ayşe Sultan'ı Halep ve Şam valiliklerinde bulunmuş olan Ahmed Paşanın zevcesi olarak görüyoruz. Ahmed Paşanın, 1642 de Şamda ikinci defa valiliği esnasında bir zengini malına tamah ederek öldürttüğü duyulmuş ve vazifesinden geri çağırılarak İstanbul'da hapis ve malı müsadere edilmiştir. Bir yıl sonra Kubbealtı Vezirliğine tayin olunmuşsa da Kasım. 1644 de ölmüştür.

Otuz yıl içinde dördüncü defa dul kalmış olan Ayşe Sultan, 1645 Martında, Adana Valiliğinden vezirliğe yükseltilen Hezargırat'lı Voynuk Ahmed Paşaya nikâh edildi.

Onaltıncı ve Onyedinci asırlarda, her sahada olduğu gibi, Türklerde saatçilik de çok ilerlemişti. O zamanlar, şimdiki kol ve cep saatleri yerine, kuşak içine veya boyuna konulan saatler yapılırdı, cep saatlerimizden çok daha büyük olan bu saatlere «koyun saati» denilirdi. O zamanın namlı saatçileri, zengin meraklılar için, altın üzerine çeşitli kıymetli taşlar, elmaslarla müzeyyen hakikaten bir sanat nefisesi olan saatler yaparlardı; bu saatlerin bir kısmı da takvimli asatler idi ki «aylı günlü» denilirdi. Yukarıdaki resim, Türk işi bir aylı günlü saatin resmi olup Petervaradin Meydan Muharebesinde şehit olmuş zengin bir Türkün üzerinden çıkmıştır ve Viyana Müzesindedir: Aşağıdaki kadran saat, yukarıdaki kadran takvimdir, sağda ay, solda gün isimleri vardır, hepsini okuyacak olursak saat, Muharremin 8 inci cuma günü üçe çeyrek kalayı göstermektedir.

Ahmed Paşa bu izdivaç sayesinde terakki ederek 1648 de Kaptan Paşa oldu. Bir fırtınalı günde donanmayı Karadeniz'den İstanbul'a getirirken Dolmabahçe önünde bir kadırga kaybetmesine rağmen vazifesinden ipka edildi. 1649 de Girîde gönderildi. Suda kalesini teshire çalışırken, bir top güllesinin isabetiyle şehid düştü.

Ayşe Sultan, bu tarihten beş, altı yıl sonra, devrin pek trajik bir şahsiyetinin zevcesi olarák tekrar tarih sahnesinde görüyoruz. Meşhur İpşir Paşayı İstanbul'a getirtmek ve cezalandırmak için kendisine sadaret verilmiş ve Ayşe Sultan nikâh edilmiştir. Fakat İpşir, bir çok emsalleri gibi başına gelecek felâketi sezdiğinden İstanbul'a gelişini mütemadiyen geciktirmektedir. Teminat vermek, gönlünü almak için gönderilen memurlar arasında Ayşe Sultanın Başağası Mercan da vardır.

Nihayet yavaş, yavaş döner. Üsküdarda kendini karşılayan devlet erkânıyle birlikte, Ayşe Sultanın oturduğu Nasuh Paşa sarayına iner ve şerefine Sultan tarafından muhteşem bir ziyafet verilir. 28. Şubat. 1655 Pazar akşamı zifaf yapılır.

Artık gençlik yıllarını geride bırakmış olan Ayşe Sultan'in bu izdivacı eski hatıralarından çok daha kısa sürmüş ve İpşir 1655 Mayısında sarayda boğulmak suretiyle mukadder akibetine uğramıştır.

İpşir'in Ayşe Sultan'la izdivacına maruf tarihlerimizde bir kaç satırla temas edilmiş olması muahhar eserlerle bazı yanlış yorumlara yol açmış, meselâ; Sicillî Osmanî müellifi, İpşirle evlenen Ayşe Sultanı, Sultan İbrahimin kızı olarak göstermiştir.

Naima ,adı geçen Sultanın künyesi hakkında bir malûmat vermemekle beraber, Üsküdar'da Nasuh Paşa sarayında ikâmet ettiğini yazmaktadır (c. VI, s. 44).

O devri idrak etmiş olan Evliya Çelebi (Matbu Seyahatname c. I, s. 280) İpşirle evlenen sultanı, Voynuk Ahmet Paşa mahlulesi olarak gösterir.

Vak'anüvis Abdurrahman Paşanın da (Yazma Vekayinâme, Beyazıd Kütüp, No. 5154, var. 30) mezkûr Ayşe Sultan'ı Dördüncü Mehmed'in halası olarak göstermesi, bu hususlaki bütün tereddütleri izale edecek bir delildir.

Ayşe Sultan hakkında en geniş hatalara - ihtimal kadın şahsiyetler üzerinde fazla durulmasının tesiriyle, belki de müstensihlerin dikkatsizliği yüzünden - Naima tarihinde tesadüf olunur. Naimanın, muahhar eserlere de

GELECEK SAYIMIZDA

Tarih röportajları serisinden Balkız harabeleri, Szigetvar seferine ait çok kıymetli yazma bir eser, Anadoluda koyun ve at motifli mezar taşları, Sultan İbrahim deli miydi?, Haremin Topkapı Sarayına nakli meselesi, Abdül'azizden nişan alan Amerikalı bir gazeteci, İkinci Mahmudun kızları, Muhterem casuslar (Mütareke günlerinde Türk casuslarının Millî Mücadeleye hizmetleri), Beşinci Sultan Muradın annesi Şevkefza Kadın Efendinin İkinci Sultan Abdülhamide yazdığı bir mektu, Napolyon iki bin Türk esirini neden öldürmüştü?, Osmanlı hâkimiyeti devrinde Türk-Macar yakınlığı, Son yılın tarihî bir hâdisesi: Prenses Fethiye nasıl sevişti, nasıl evlendi? .

mtikal eden bu hâtaları kısmen de Ayşe Sultan'ın, kardeşi Fatma Sultan'la karıştırılmasından neşet etmiştir. Nitekim, c. II, s. 394 de ve 1036 yılı vekayii arasında Ayşe Sultanı kaptan Hasan Paşanın zevcesi olarak gösterir. Halbuki, Sultan bu tarihte Hafız Paşa ile evlidir. Hammer de (Ata bey trc. IX/71) bu hatayı tekrar eder. Yine Naima, c. III, s. 70 - 71 de Fatma Sultanı da Hasan Paşa zevcesi göstermekle bir tezada düşmüştür.

Hasan Paşanın dul zevcesinin Canbolat Zade Mustafa Paşa ile evlenmiş olması da, yine Naima ve Hammer'de Ayşe Sultanın mezkûr Mustafa Paşa ile evli gösterilmesine saik olmuştur (Naima, III/1, Hammer, Atâ bey trc. IX/225.)

Halbuki, yukarıdaki izahatımızdan da anlaşılacağı veçhile Sultan, bu tarihte de Murtaza Paşa ile evli bulunmaktadır.

Ayşe Sultanın kat'i ölüm tarihini tesbit edememekle beraber, 1656 dan sonra vesika ve kaynaklarda adına tesadüf edilemediğinden, bu tarihten sonra uzun zaman yaşamadığına hükmolunabilir.

Şehzadebaşı camii bahçesinde, Tramvay yolu üzerindeki kapının sol kısmında ve caddeye nazır, Sultan çocuklarına ait bir kaç kabir arasında «Hafız Paşa Sultanın mahdumu Mustafa bey» kitabeli bir çocuk mezarı mevcuttur.

Adnan Giz

Karakteristik iki Alevî tipi. (Resimler, yazının muharriri tarafından alınmıştır)

KIZILBAŞ-ALEVÎLİĞİN GİZLİ FELSEFESİ

Kızılbaş-Alevîlik hakkında şimdiye kadar birçok tetkikler yapılmıştır. Bu yazıyı okuyanlar, bu mevzuda yazılmış yazılardan hiçbirinin bu derece özlü ve hakikî içyüzleriyle Alevîliği açıklıyamamış olduğuna inanacaklardır. Yazının muharriri Nazmi Sevgen, uzun müddet Alevîlerin içinde yaşayarak ve bu mevzuda yazılmış bütün eserleri okuyarak bu makalesini hazırlamıştır

Yazan: NAZMİ SEVGEN

Osmanlı Tarihi, bir çok dinî ayaklanmalarla doludur. Torlak Kemalin (1420), Simavnalı Şeyh Bedreddin'in (1421), Karabıyık oğlu Hasan'ın (1511), Nur Ali Baba'nın (1512), Bozoğlu Şeyh Celâ'lin (1519), Baba - Zünnûn'un (1527), Kalender'in (1527), Molla Kaaluz'un (1527) âkibetleri, emsali için ne ibret-bahş oldu, ne de dinî tarikatlere intisabın önüne geçebildi. 31 Mart hâdisesi, Şeyh Said isyanı da dinî—siyasî ayaklanmaların son tezahürlerindendir.

1420 den 1527 ye kadar, şöyle böyle bir asırdan fazla devam eden dinî hareketlerin hemen hepsinde «Rafizilik» damgası vardır. Bir tarafta kahır ve ifna devam ededurur-ken beri tarafta Rumelide Bektaşilik, Anadoluda da o zamanın tâbiri ile «Rafizilik» denilen Kızılbaş - Alevî'lik almış, yürümüştü.

Bektaşilik - Rafizilik derecesinde takibe ve imhaya maruz kalmadı. Hattâ himâüyeye mazhar oldu. Bunun başlıca sebeplerinden biri, Yeniçeri Ocağına Hacı Betaş Veli'nin hayır dua ettiği, hattâ Yeniçeri efra-

dının başlarındaki «Ak börük»ün onun tarafından tesbit edildiği ve bu münasebetle ocaklıların kendilerini Bektaşi addetmeleri tarzındaki iddiadır. Halbuki bu iddianın tarihî realite ile hiçbir suretle münasebeti yoktur. Evvelâ Silsilenameler Hacı Bektaş Velî'nin ölüm tarihinde birleşememişlerdir. Bir kısmı bu tarihi (1323 - 723), ekserisi de (1337 - 738) olarak göstermektedir. Saniyen, hangisi olursa olsun, kat'î olarak bilinen şudur ki, Yeniçeri Ocağının tesisi tarihi (1361 - 763), yâni Hacı Bektaş Velî'nin en geniş müsamaha ile ölüm tarihi olarak gösterilen (1337) den (24) sene sonradır.

Ocağa, Bektaşiliğin ne zaman ve nasıl girmiş olduğu ise başlı başına bir tetkik mevzuudur.

Kızılbaş - Alevî'lik, İranın siyasî ve mânevî nüfuzile memlekete sokulmuş addedildiğinden yayılmasına meydan verilmedi. Müntesibleri en şedid tâkibata ve imhaya maruz kaldı. Fakat her şeye rağmen hakikat şerabına susayan milyonlarca insan, şöyle böyle sekiz asırdan beri havz-ı kevserden nasib almıştır. Anadolunun muhtelif yerlerinde kurulan tekkelere, ocaklara asırlarca sel gibi insan akmış, hayat yolu için orada bir çarei tesliyet aramış, belki de bulmuştur. Yüreklerde yanan bu ateşi ne Yavuz Sultan Selim'in keskin kılıcı, ne de müteakip kahır ve tedmir siyaseti söndürememiştir.

Tarih bize, 1015 - 1020 seneleri arasında ilk akınlarile Anadoluyu zapta başlayan Oğuzlar dediğimiz Türkmenlerin, 1047 senesinden itibaren ciddî ve esaslı yürüyüşler yaparak, uzun ve kanlı çarpışmalardan sonra Anadoluyu açtıklarını söyler. Bundan sonra yayılmanın sür'atle inkişaf ettiğini görüyoruz.

İşte Alevî'liğin Anadoluda doğuşu; aşağı yukarı bu zamana tesadüf etmektedir. Ardı arası kesilmiyen Türkmen kütleleri Anadoluya

Bir Alevî kadını tipi...

Ben adamcağızın resmini almağa uğraşırken o, ufka yaklaşan güneşe, kendiliğinden tevecüh etmiş, elini göğsüne koyarak ondan istimdat etmek istemişti...

doğru akıyor, bunlar yerli ve ortodoks halkla anlaşmış ve hattâ kısmen karışmış bir halde bulunuyorlar. Kayseri, Niğde, Aksaray, Karaman havalisindeki Rumların türkçeyi ana dil olarak konuşmaları, Türk âdet ve an'anelerini ahz-ı kabul ederek asırlarca, hattâ hâlâ yaşatmaları bu zamandan başlar.

Nihayet 1071 deyiz. Anadolunun mukadderatını tayin eden Malazgird meydan muharebesi olmuştur. Bizans İmparatorluğunun geniş ve kuvvetli köşesinde Türklerin bu derece kahir ve seri' bir inkişafla yerleşmeleri

Bir Alevî imamı...

muhakkak ki bir tesadüf eseri değildir. Bunun askerî, siyasî, içtimaî ve dinî sebepleri vardır.

Bu muazzam siyasî hâdise; yâni Türklerin baş döndürücü bir sür'atle Anadoluyu açmaları, orada yerleşmeleri fatihlerle yerli halk arasında ırkî ve harsî bir yakınlığın mevcudiyetini teyid eder mahiyettedir. Bu da, ancak Malazgird muharebesinden evvel büyük Türkmen zümrelerinin Anadoluya gelmiş, muhit ve şeraiti hazırlamış olmalarile ifade ve izah edilebilir.

Türklerin çok eski zamandan beri «Ak din» saliki olduklarını, bu dinin Şâmanlığa yakın olduğunu, bazı hususî ve serâzad itikadatı bulunduğunu, İslâmiyeti kabulden sonra dahi Türkmen'lerin bu itikadları kısmen muhafaza ettiklerini, Anadoluya göçerken bu inanlarını da beraber getirdiklerini biliyoruz. Türkmenlerin yerli ve Hıristiyan halkla yakından anlaşmış olmalarının birinci sebebi budur.

Selçukîlerin, Anadoluda garba doğru ilerlerken, kendilerinden evvel gelmiş Türkmen ve Yürük kabilelerini öncü olarak kullanmış olmaları da bu mütaleamızı isbat ve teyid eder. Yürük, Çepni, Tahtacı gibi Alevî Türkmen kabilelerinin bugün Anadoludaki konuşları, işgal etmekte oldukları mıntakalar bu iddiamızı teyid eden en kıymetli bir vesikadır. İşte Toroslardan itibaren bütün Akdeniz kıyısını Çanakkale Boğazına kadar işgal eden Tahtacı'lar, Yürükler, Çepni'ler hâlâ ayaktadırlar. Bunlar Kilikya, Kapadokya ve daha sonra Bizans sınırlarının muhafızı idiler.

Bu izahattan maksadımız, Anadolu-Türk Alevî'liği ile İrandaki Şiîlik arasında hiç bir münasebet olmadığını belirtmektir. İranda Şiîliğin yayılmasına, kökleşmesine sebep, İranın Araplar tarafından işgali, Müslümanlığın onlara zorla kabul ettirilmesi suretile başlayan Arab nüfuz ve hâkimiyetinin İranda yerleşmesi endişesidir. Buna yeni dinin disiplinli olmasını, Arab istilâsı dolayısile rencide olan İran gururu millîsini de katmak doğru olur. Bu sebeplerle İranlılar tecerrüdü, Arablardan ayrılmayı millî bir mecburiyet telâkki etmişler, hiç olmazsa İslâm çerçevesi içerisinde bir «Şiî gurubu» yaratmayı millî vicdanlarına daha uygun bulmuşlardır. Nihayet Alı — Muaviye ihtilâfı imdadlarına yetişmiş, bunu vesile ittihaz ederek ortaya bir Sünnî - Şii hizib ve dâvası çıkarmışlardır. Nasıl bazı ikti-

İhtiyar Alevî tiplerinden biri daha...

saî meseleleri siyasî sebeplere irca' ederek tetkik ve mütalea etmek doğru olursa biz de burada dinî dâvaları, siyasî emellere yönelterek aydınlatmış oluyoruz.

Arab istilâsının İranda taş üstünde taş bırakmadığını, hattâ Fars dilini bile yok etmeğe çalıştığını «Şehnâme»den naklettiğimiz şu iki mısra' çok veciz olarak ifade etmektedir:

Besi renc bürdem der an sal si
Acem zinde kerdem bedin Parsî

Firdevsî, Arab istilâsını telmih ederek: «Otuz sene uğraşarak bu Farsî ile İranî yeni baştan dirilttim.» diyor. Yanlış olmasa gerek.

Anadolu Alevî'liğinin İrandaki Şiîlikle hiç bir münasebeti yoktur demiştik. Bazılarına göre on iki imam meselesi, Al-i Aba muhabbeti Anadolu Alevîlerinin İsna Aşerîlerden veya Câferilerden olduğu fikrini verebilir. Fakat senelerce bu işlerle uğraşmış biri sıfatile söyliyebilirim ki bu zan ve mütalenın hakikatle hiç bir münasebeti yoktur. İran Şiîleri ve Ahundları İrandaki Türk Alevîler arasında bazı sırlar ve çirkin hareketler bulunduğuna kaildirler. Bunun için onlardan nefret ederler. Nadir Şah zamanında ve müteakip senelerde hemen hepsi Türk olan İran Alevîleri, Şiîler tarafından bir çok yerlerde öldürülmüş ve memleketten çıkarılmıştır. Bu gibi hâdiseler Alevî - Şiî ayrılığını isbat eden kıymetli birer tezahürdür.

Anadolu Kızılbaş - Alevîliği; asıl Kızılbaş - Alevîliği, Tahtacılık, Çepnilik, Dersim Alevîliği diye belli başlı dört büyük kola ayrılır. Anadolu Alevîlerini, biri Niksar, Merzifon, Çorum, Karaşar, sungurlu ve civarını ihtiva eden birinci mıntaka, diğeri Malatya, Pazarcık, Kangal, Sivas, Zara, Dersim havalisini çerçeveliyen ikinci mıntaka olmak üzere iki büyük ve geniş sahaya yayılmış görürüz. Maahaza ötede beride müteferrik halde küçük Alevî guruplarına da tesadüf edilir.

Tahtacı'lar daha ziyade Niğde — İzmir hattının cenubunda Toroslardan itibaren İzmir şimaline kadar uzayan sahada yâni Akdenizle Ege denizinin şimal ve şark mıntakalarında görülür. Bunlardan Kayseriye kadar sokulmuş küçük Tahtacı gurupları da vardır.

Çepniler ekseriyetle Eskişehir, Balıkesir, Çanakkale havalisinde nisbeten toplu haldedirler. Trabzonun Harşit vâdisinde göğe baş kaldıran dağlarda küçük Çepni guruplarına tesadüf edilir. Bunlar Alevîliklerini unutmuş, Sünnî muhite intibak etmişlerdir. Bunların

İnanışlarının sırrını bu yazıda ifşa edilmiş bulacağınız bir Alevî...

Sarı Saltık'la Sinoptan veya Üsküdardan Dobruca'ya geçen Çepnilerin tortuları olduklarına, muhaceretlerin tazyikile buralara kadar sürüldüklerine inanıyoruz.

Bir de cenup Alevîliği diyebileceğimiz Tarsus, Adana, Hatay ve Suriye havalisinde oturan Nuseyri veya mahallî tâbirle Fellâh «Arabça çiftçi demektir» denilen Alevîler vardır ki bunlar mevzuumuzun tamamile dışında kalmaktadır. Diğer bir yazımızda münhasıran onlardan bahsedeceğiz.

Anadolu Alevîleri; bazı yerlerde Yürük veya Türkmen adile anılmaktadır. Bu ifade hiç de yanlış değildir. Çünkü onlar hem Türkmen, hem de Alevîdirler. Yürükler arasında Alevî akaidi yayılmış değildir.

Hazreti Aliye karşı beslenilen ebedî hürmet ve muhabbetin sebeplerini bilen bilmiyen bütün Kızılbaş - Alevî'lerde ona karşı körü körüne bir bağlılık, vecde varan, efsanevî mahiyet alan sönmez bir aşk ve intisab vardır. Ali için mi'raç vaki olmuştur. Ali ölmemiştir, yerden yükselerek güneşde temessül etmiştir. Bütün dünyaya ışık, hayat veren O'dur. Uzun müddet aralarında yaşadığımız Kızılbaş - Alevîlere göre güneş altında yâni gündüz münhasıran hayır işlenir. Fenalık yapanları Ali çarpar. Bu; iptidaî Türk itikadla-

Alevî bir kadın, mahallî kıyafetiyle...

rındandır. Bu inanladır ki Alevî kadın, dilediği erkeği oynaş veya «gündüzlü» tutar. Bu; kadının haftanın bir gününde «gece değil» gündüzlü'sile oynaşması demektir.

Lûgata göre oynaş veya gündüzlü, kadının kocasından gizli âşıkı demektir.

Şâir Ali Razi:

Nice civanları kana çalhadım
evde müdam gizli oynaş sahladım
Kaldımı bir ev uçurup yıhmadım

Diyerek oynaşın ne belâlı bir şey olduğunu itiraf etmiş olmaktadır.

Bir kısım Kızılbaş - Alevî'lerdeki bu geniş telâkki ile eski Türklerin «altın ışık» telâkkileri arasında mutlak bir münasebet ve mutabakat vardır. Eski Türkler, menkıbeleri izah etmek için senede bir defa tabiî şehvetin galeyanile vücude gelen bir aşk gecesine inanırlardı. Bu aşk gecesinde kadın, her nereye dokunsa gebe kalırdı. Çünkü bu gece nur sütunu ki —buna altın ışık— denilirdi.. Her şeyde mütecelli bulunurdu. Altın ışık, bazan güzel bir erkek suretinde kadının harimine girerdi.

Bir Alevî Seyyidinin huzurunda, kocasının adının «Şahverdi» olması dolayısile sual tevcih ettiğim bir Alevî kadın bana «dünyanın Şâhı Allahdır. Allah ile Ali Birdir. Biz ikisini bir biliriz. Aralarında hiç bir fark yoktur» demiş ve bu cevap karşısında siyasî ve zeki Seyyid, önüne bakıp göbeğine kadar uzanan sakalını sıvazlayarak «doğru söylüyor» demekten başka çare bulamamıştı.

Kızılbaş - Alevîlerin bazı zümreleri güneşe taparlar. Yabancılar tarafından görülmediği, köyün müemmen bulunduğuna inanıldığı takdirde şafak vakti, güneş doğarken köy halkı damların üzerinde, yarı çıplak halde güneşe teveccüh ederek secde ederler. Bu sırada etrafta akisler yapan yekâvaz bir nida yükselir: «Ya Hızır!» Develerin kuytu köşelerinde güneşin doğuşunu göremiyen köylüler, bu niyazı güneşin ilk ışıklarının isabet etti Ser-sema tepelere teveccüh ederek ifa ve eda ederler.

Refik Halid'in meşhur «Yezidin Kızı»nı okumuşsunuzdur. Orada Arjantinden memleketine dönen «Zeli»yi binmiş olduğu Tırans-Atlantik'in kamara balkonunda şafak vakti tıpkı bizim Alevîler gibi arkasında şeffaf kimonosu ile yalınayak, yarı çıplak halde tasvir eden Refik Halid bakınız ne diyor:

«Birdenbire dona kaldım. Gözlerime inanamıyordum. İspanyol kızı doğan güneşe karşı dizlerini büktü, hürmetle, vecdle üç kere eğildi ve bir türbeden çıkar gibi, hiç bir yere bakmadan geri geri, usulcacık yerine çekildi.»

Ayrı bir yazımızda «Yezidîler» hakkında uzun, enteresan malûmat vereceğiz.

1937 Eylûlünün bir akşam üzeri Dersimin Ovacık kazasından Hozat'a dönüyordum. Yolda bir köylüye rastgeldim. Orijinal bir adamdı. Fotoğrafını almak istedim. Bir işaretle durdurdum. Ben, adamcağızın resmini almağa uğraşırken, o ufka yaklaşan güneşe, kendiliğinden teveccüh etmiş, elini göğsüne koyarak ondan istimdad etmek istemişti. Adamcağızın hayat - memat vakfesindeki heyecanını bilmeksizin tesbit etmiş oluyordum. Çünkü o, elimde kendisi için tamamile meçhul olan nesneyi bir bomba zannetmiş, ölüm ânında yine «Ali» sine yönelerek ondan necat ve istimdad dilenmişti. İşte size «Ali»ye karşı merbutiyet ve tevekkülün canlı bir tablosu..

Güneş kültü, Türkler arasında çok eski zamanlardanberi kökleşmiştir. Güneşe tapmanın, tarihten önceki zamanlarda ve tarihî devirlerde kökleşmiş bir kült'ün devamı olarak Kızılbaş - Alevîlere intikal ettiğinde şüp-

he yoktur. Eski zamanlarda gök, yer, günev, ay ve yıldızların tek bir kelime ile ifade edildiği bilinmektedir. Bu meyanda Türklerin de kendilerine şef olarak tanıdıkları büyüklerin «Sema oğlu» yâni «Güneş oğlu» olduğuna dair akideleri şâyanı dikkattir. Hünlerin sabahleyin «Güneş»e, geceleyin de «Ay»a tapdıklarını Çin kaynakları bildiriyor. Sumer'de, Akad'da da güneşe taparlardı. Samaş Sumerlerin güneş mâbudu idi. Aslanın arkasında doğan güneşi temsil eden İran bayrağı da acaba böyle bir mâna ile mahmul değil midir?

Güneşe tapmanın, bazı felsefî tarikatlerde olduğu gibi şarka teveccüh etmenin tarih boyunca mânası bu kısa ifadelerimizin tahtında müstetir ve belki de münkeşif olsa gerektir.

Kızılbaş - Alevî'ler hoca ve imamı sevmezler. Onlarca hoca ve imam müctehid sayılmıştır. Bu sebeple namaz kılmadıklarını, hoca ve imam tanımadıklarını söylerler. Bir kısmı pek zarifâne bir eda ile «camie gitmeyiz, çünkü mescidimiz var.» diyerek, daha ârifleri de:

Duvara karşı secde etmek bize ne hacet
Bizim namazımızda Allah imamımızdır.

Hitabile ifşayi derun eylerler. Daha olgunları «yer, gök, su baki birer ikrardır. Bunların hepsi mânalarla mahmuldür. İşte biz bu hakikati bilenlerdeniz» demekle hazırcevaplıkta bulunurlar. Bu ifade ayni zamanda eski Türklerde gördüğümüz yerin, göğün, suyun kudsiyeti hakkındaki itikadın devamı ve tezahürüdür.

Müteassıp Kızılbaş - Alevîler sakal ve bıyık kesmezler. Sakallarını tıraş edenler bulunsa bile bıyıklarına makas dokundurmazlar. Bu hali, kendileri «Ali»ye ittiba' ediyoruz demekle ifade ederler. Fakat bunun remzî mânası ketûmiyete işaret etmektir. Bazı köylü Alevîler «Ağzımız morlodur» demekle ağızlarının «mühürlü» olduğuna işaret ederler ki bu, çok yerindedir. Uzamış sakal ve bıyık arasında kaybolan dudak, ketûmiyete delâlet eden en kuvvetli ve en beliğ bir işarettir.

Alevî'lerce insan mukaddesdir. Fakat insanı kâmil olan «Ali», Allahın kendisidir. Her Alevî, hayat boyunca kemal derecesini bulmağa çalışır. «Ali» ye yaklaşmak için yegâne yol budur. İşte size Kızılbaş - Alevî itikadının özü ve sırrı. Muhakkak olan şudur ki, kemal yolunda ilerleyen hakikî ve feragatkâr Alevî, ruhunu ve vicdanını çok iyi tatmin edebilmiş bir bahtiyardır. Nasiyesinde Aliye hürmet ve rabıta hisleri belirir, yanakları penbeleşir, bakışlarında bir sevgi ateşi yanar. O, artık her şeyden vazgeçmiş gibidir. Hırsı ölmüş, dünyalık meyilleri sönmüştür. Acaba Sokrat gibi dünyayı satmış veya kendine köle mi etmiştir?.. Hayır onu, bazan zevkin ve huzuzatın tam koynunda yalnız dünya için yaşar görürsünüz. Ben, serhoşluğu aşırı dereceye varan Alevîler gördüm ki, bu hallerini «kemale erene kadar içmiştik» diye ifade etmişlerdi. Her şeyin kemalini bu gördüğüm serhoşluk derecesine ölçüyorlarsa iyi cihetten de elbette ki kemalin gayesine varabiliyorlar demektir.

Kızılbaş - Alevî cemaatinin içinde bir «yaşayan mabud» vardır. Bazı zümrelerde bu mâbud intihabla meydana çıkar ve bellenir. Bazı zümrelerde de tanınmaz, gizli kalır. İkinci şekle göre «yaşayan mâbud» cemaatin içinde daima mevcuttur, o da bir insandır. Fakat kendisini tanıtmaz. Belki şu değirmenci, belki şu seyyar demirci yaşayan mâbudun kendisidir. Dürzîler bu zata «İmam-ı mahfî» derler. Şahsını öğrenmekten memnu'durlar. Zaten öğrenemezler ki..

Bu itikad, bütün Kızılbaş - Alevî kolları arasında yekdiğerine hürmet ve muhabbeti, birbirlerine canla başla yardım etmeği doğurmuştur. Bazı Kızılbaş - Alevî zümrelerinde «düşkün kaldıran» bu kıratta bir ilâhdır. Filhakika en büyük günahları bağışlayan «Düşkün Kaldıran» nâdiren kullandığı nüfuzunun azametile, ölüm iradesile bir Hacı Bektaş halifesinden, bir İsmailî reisinden farklı değildir. İkinciler tıpkı bir insan gibi yaşayıp eğlendiği halde Kızılbaş - Alevînin «Düşkün Kaldıran»ı ya ispirto ve esrar gibi uyuşturucu maddelerin hepsini kullanarak veyahud kendinden geçinceye kadar aç kalarak dünyadan alâkasını kesmeği, ervah ile temasa gelmeyi tercih eder. O, hücresinde daima bedmest haldedir.

Kızılbaş - Alevîler, insanla beraber eşyaya, saza, söze, içkiye de taabbüd ederler. Bu, onların bir noktada yâni «genic»de birleştikleri beş unsurdur. Beş unsur ayrı ayrı kutlu olmakla beraber hepsinin gayesi, hepsinden maksad insana taabbüd etmektir.

Sazda, sözde, içki içmekte kemal gösterenlerin Allahlıktan nasibi pek tabiî fazlacadır. İtikadlarına göre vücudun özünü teşkil eden ruh, benimsediği cisimlerde daha kuvvetli ve devamlı olarak tecelli eder. Demek ki Allah, az çok ve devamlı olarak bir insan kalıbında misafir kalabilir. O halde doğru

(Devamı 207 nci sahifede)

Eski İstanbul ve Karaköy köprüsü. (Allom'un fırçasiyle)

İstanbulun Eski Adları...

Yazan: OSMAN ERGİN

Şehir, kasaba hattâ köy ve yer adlarının nereden geldiği ve ne manâyı ifade ettiği her memlekette olduğu gibi bizde de dâima sorulmakta ve araştırılmaktadır. Buraların tarihlerinden bahseden eserlerde, çok kerre, türlü türlü rivayetlere ve efsanelere dayanılarak mutalealar yürütüldüğü de görülmekte ve bilinmektedir. Bunların bir kısmı oldukça makul, bir kısmı da tamamile uydurma ve hayal mahsulü olduğu teslim edilmek lâzımgelir.

İstanbul gibi yaşı 3000 seneyi aşan bir şehrin adı veya adları üzerinde de şimdiye kadar hayli münakaşalar olmuş ve çeşitli mutalealar ortaya atılmış olduğunu biliyoruz. Hele bu şehre şarkta ve garpta o kadar çok ad takılmıştır ki bu bolluk ve zenginlik yüzünden başka şehirlerin gıbtasını üzerine çekmemesine imkân yoktur.

Bizanslılara ve garplılara göre bu şehrin başlıca adları: BİZANTİYON, NEA ROMA, KONSTANTİNOPOLİS dır.

Meşhur seyyahımızın türlü dillerde İstanbul'a verildiğini söyliyerek eserine kaydettiği 23 isim, Evliya Çelebi vari olduğu için, bunlar üzerinde durmaya lüzum görmüyorum.

Şarklılar ve Türklere göre İstanbul'un adları: KOSTANTİNİYE, DERSİADET ve BİLÂDISELÂSE, DERALİYE, DARUSSALTANA, DARÜLHİLÂFE, İSLÂMBOL, İSTANBUL ve ÂSİTANE dir.

Şimdi bunlar hakkında öğrenebildiklerimi kısaca arzedeyim:

BİZANTİYON: İstanbul'a Bizantiyon denilmesi, şimdiki Topkapı sarayının bulunduğu yerde bir şehir kurmuş olan Magara kralı Vizas'a nisbetledir. Efsaneye göre bu kral, beğendiği bir yerde bir şehir kurarak teb'asile birlikte orada yerleşmek arzusuna düşer. O zamanın âdetlerine ve inanışla-

rına göre işe başlamadan önce gidip kâhine danışır; O da

— Sen körlerin memleketi karşısında bir şehir kuracaksın der. Bu söz üzerine Vizas böyle bir yer aramağa ve bulmağa çıkar, geze geze Sarayburnuna gelir. Nereye gitti ve kime sordu ise körlerin memleketi hakkında bilgi edinememekten ye'se düşen ve yorgun kalan kral Sarayburnunun Boğaza, Halice ve Adalara karşı olan manzarasına hayran olarak burasını kuracağı şehir için uygun görürse de hemen kâhinin dediği söz aklına gelerek tam bir hayal sukûtuna uğradığı sırada bir de karşı sahile bakup Halkidon (şimdiki Kadıköy) şehrini görünce çılgıncasına sevinerek.

—İşte kâhin'in bana haber verdiği körlerin memleketi şu karşıki şehir olacak. Çünkü böyle güzel bir yer dururken gidip te orada şehir kurmak için insanın ancak kör olması lâzımgelir.

Diyerek kat'î kararını verir ve kuracağı şehrin temelini burada atar (1)

Bu rivayet hakikate ne derece uyar bilemiyoruz. Fakat buna çok kimse inanmıştır. İstanbul'un bu köşesinde Bizantiyonun kuruluşu tarihini Millâttan önce 660 senesi olarak gösterirler.

NEA ROMA: Yeni Roma demektir. Tarihin dediğine bakılırsa Roma İmparatorlarından Büyük Konstantin esasen Roma ahalisinden memnun olmadığı gibi barbarların mütemadiyen İmparatorluk hududunu geçip her gün Roma'ya bir az daha yaklaşmakta olduğunu ve hıristiyanlıkla onun mümessili olan kilisenin de gittikçe nüfuz kazanacağını anladığı için Romadan epeyce uzak bir yerde bulunmak, aynı zamanda barbarların hucümuna uğrayacak derecede hududa yakın olmamak üzere yeni bir hükûmet merkezi kurmayı düşünmüştü. Liçinyüs'le Milâdın 330 senesinde Edirne yakınında giriştiği muharebede Liçinyüs yenilerek kaçıp müttefikleri olan Bizanslılara sığınmış, Konstantin de peşinden gelerek düşmanını yakalayıp imha etmişti.

Konstantin harp dolayısiyle gezdiği ve gördüğü Bizans'ın yerini pek beyenmiş olduğundan bu küçük şehri genişleterek, süsleyerek ve etrafına bir de su çevirerek burada yerleşmiştir.

Kostantin zamanında bu şehre önce NEA ROMA denilmişse de biraz sonra Konstantin şehri manasına gelen Konstantinopolis adı onun yerine geçmiştir. Bu vak'a yani İstanbul'un hükûmet merkezi oluşu Milâdın 11 Mayıs 330 tarihine raslar.

KOSTANTİNİYE: Şarklılar, bilhassa Araplar, Konstantinopolis adını bu şekle çevirerek kullanmışlar ve Hazreti Muhammed de bu adı İstanbul hakkındaki sözünde (Hadis) yaşatmıştır.

Osmanlı Türkleri Kostantiniyeyi sikkelerinde ve bir kısım muharreratta kulanmışlardır. Muharreratta evveline bir de (MAHMİYYE) sıfatı ilâve edilirdi.

ISLÂMBOL: İstanbul'un fethinden Kanuni'nin yükseliş devrine kadar Türk nüfusu seneden seneye çoğalınca şehrin çehresi tamamile İslâmlar lehine değişmiş olduğundan Müslümanların çokluğundan mülhem olarak şehre İslâmbol adı verilmiştir. Bu ad Üçüncü Ahmed zamanından Üçüncü Selim devrinin sonuna kadar basılan sikkelerde görülür. Daha sonraları ve garplılaşma ceryanları kuvvetlendiği sıralarda bırakılarak sikkelere yine Kostantiniye adı bastırılıp Osmanlı hükûmetinin ortadan kalktığı tarihe kadar böylece devam etmiştir.

DERSİÂDET: Okunduğu ve yazıldığı gibi Dersiâdet olarak ele alınırsa bunun türkçesi adetin dersi demek olur. Böyle manâsız ve münasebetsiz bir adın bir şehre verilmeyeceği tabiidir. Bunun böyle olduğunu gören bir kısım dilciler tabirin doğrusu DERİSAADET yani saadetin kapısıdır derler. Bunun münasebetsizliği de ötekinden azmıdır dersiniz? Bu gibiler «saadetin, mes'ud olmanın kapısı İstanbuldadır. Bu şehre gelen ve burada yerleşenler her türlü saadete ererler» mütalaâsını da sözlerine ilâve ederler. Bu iddia, bir bakıma doğru olabilir. Hakikaten asırlarca İstanbul halkı taşraya nisbetle refah içinde yaşamışlar, askerlik etmemişler, bir kısım vergileri vermemişler, bu güzel şehirde yan gelip sefa sürmüşlerdir. Fakat bunun kapı ile ne münasebeti olabilir?..

Halbuki tabirin aslı DARISAADET yani saadet evidir. Bunda da ilkin (Saadetlû) padişahın evi ve sarayı kastolunmuş, sonra tamim ve teşmil yollariyle bütün şehre Darısaadet demişlerdir. Tabirin Arap grameri-

---

(1) İstanbul sokaklarına ad verirken bu efsaneyi hatırlayarak rıhtım arkasında ve çarşı tramvay durağı yakınındaki sokağa KÖRLER adını vermiştim.

Şehzade camii ve türbesinin görünüşü. (Ressam Allom'un fırçasiyle)

ne göre yazılan ve kullanılan DARÜSSAÂDE şekli de bunu gösterir. Hattâ sarayın harem dairesinin ve şehzadeler mektebinin âmirine daha düne kadar Darüssaâde ağası denildiğini de biliyoruz.

Arap kamusunda DAR: bir kaç oda ve avulu havi yer (Ev, Saray) ve bina ve arsayı cami mahal (Şehir) tarzında izah edildiğini de hatırlatırsam bu türlü anlayış ve anlatışta isabet görmeyecekler bulunmaz sanırım. Nitekim şarkta böyle (DÂR) ile yapılan bir takım şehirler de vardır. Meselâ Fas'da Akşehir manasına gelen DARÜLBEYZÂ (İspanyolcası Kazablânka) ve ma'murluğu, yeşilliği dolayısiyle Cennet manâsına kullanılan DARÜSSELÂM (Bağdat) bu kabil adlardandır.

Derseadet ismi bilhassa posta muhabere-lerinde İstanbul yerine kullanılırdı.

İstanbul şehri zamanla büyükdükçe idare bakımından dörde ayrılarak her birine ayrı birer ad verilmiş ve Dersiadet şehrin surlar içine rastlayan ve içinde (Saadeltû) padişahla sadırâzam ve diğer hükûmet erkânı bulunan kısmına alem olmuştur. Üsküdar'la Galata ve Eyüp cihetleri de BİLÂDİSELÂSE yani üç belde adını almıştır İstanbuldan, meselâ nüfusundan veya binalarından bahsederken eski eserlerde dâima DERSİADET ve BİLÂDISELÂSE klişesinin kullanıldığını şu satırları okuyan eski nesil her halde hatırlar.

Yine eskiden bu üç beldeden bahsedilirken veya adları birer vesikaya yazılırken Üsküdar'a MEDİNEİ ÜSKÜDAR, Galata'ya MAHRUSEİ GALATA, Eyüb'e de HAVASSI REFİA yani yüksek haslar, yahut sadece HASLAR denilirdi.

İstanbul'un bu dört parçasında idarî, adlî ve beledî işleri görmek için birer kadı bulundurulur; fakat Dersiadet kadısı hepsinden üstün tutularak bu, İstanbul efendisi adile ötekilerden ayırt edilirdi.

Mahruseigalata'nın hududu Boğazın Rumeli sahilini ve Karadenizin cenup sahilinin bir kısmını içine aldığı gibi Marmarayı da aşarak Kapudağ yarım adasına kadar uzanırdı.

Medineiüsküdar'ın hududu ise Karadenizde Şile'ye ve Marmara'da Gebze'ye kadar giderdi.

Havassırefia'ya gelince: Burası padişahın haslarının yani çiftliklerinin bulunduğu yerleri ve İstanbuldan Çatalcaya kadar olan sahayı kaplardı. İstanbul'un fethi sırasında buraların halkı kaçarak insandan hâ-

lî kalmış olduğu için fetihten sonra öteden beriden bir kısım âsi aşiretlerle Mora'dan ve Adalar'dan 10000 kadar rum getirilerek serf halinde çalışmak üzere iskâna icbar edilmişlerdi. Serflerin bir kısmı ekip biçtikleri şeylerin yarısını padişaha vermeye mecbur tutuldukları gibi bir kısmı da yolların, köprülerin ve su bentlerile kemerlerin iyi bir surette muhafazasına ve imarına memur edilerek bu hizmetlerine karşı her türlü vergiden müstesna tutulmuşlardı. İşte Havassırefia kadıları Eyub'un idari adlî ve beledî işlerinden başka bu sahadaki aşiretlerle serflerin idaresine de bakarlardı.

DERALİYE: Bu tabirdeki DER'in de DAR olacağını izaha lüzum yoktur sanırım Doğrusu DARİ DEVLETİ ALİYEİ OSMANİYE dir. Bunun türkçesi Yüce Osmanlı hükûmetinin şehri olmak lâzımgelir.

Bu tabir de bilhassa posta muhaberelerinde kullanılırdı.

DARÜSSALTANA: Görüliyor ki burada DAR tam yerinde kullanılmıştır. Çok kerre bundan sonra bir de Seniyei Osmaniye kelimeleri eklenerek DAR-Ü-SSALATNATÜSSENİYE-İ-OSMANİYE tarzında ve daha ziyade İslâm olmayan Hükümdarlara yazılan muhaberatta kullanılırdı. Saltanatın ilgasından sonra kullanılmaz olmuştur.

DARÜLHILÂFE: Yavuz Sultan Selimmin Mısırı fethinden ve son Abbasî halifesi Elmütevekkil Alâllahissâlis'ten hilâfeti tevarüs ettikten sonra kullanılmaya başlanılmıştır. Sonuna (Aliye) ve (İslâmiye) kelimleri eklenerek DAR-ÜL-HİLÂFET-İL-ALİYET-ÜL-İSLÂMİYE şeklinde kullanıldığı da olurdu. Hılâfetin ilgasından sonra bu ad da tarihe karışmış oldu.

İSTANBUL: Bu adın Konstantinopolis'ten kısaltılan Stin-Polis, yahut Rumca şehre veya şehirden mahalarına gelen İstin polin'den geldiğine dair iki rivayet vardır. Bunlardan birincisi, üzerinde durulmağa deymez. İkincisi de hakikate ve mantığa tamamile aykırı görülür. Gûya Türkler muhasara ve zaptetmek üzere bu şehre doğru gelirlerken yolda birisine raslamışlar ve nereye gittiğini sormuşlar da o adam cevaben: İstinpolin yani şehre demiş ve bu sözden muhasara etmek istedikleri şehrin adının İstinpolin olduğunu öğrenip kendi telâffuzlarile buna İstanbul demişlerdir. Bu, çok zaif bir söylentidir. Asyanın en ücra köşesinden kalkıp Avrupanın Atlantik sahillerine kadar defalarla gelip geçmiş olan Türklerin yolları üzerinde ve iki kıt'anın birleştiği noktada bulunan İstanbul şehrinin yerini ve adını bilmemelerine ve ancak on üçüncü asırdan sonra Osmanlı Türklerinin bu suretle şehrin adını öğrenmiş olmalarına aslâ ihtimal verilemez. Bunun en büyük ilmî ve tarihî delili ise Osmanlı Türkleri İstanbul surları önüne gelmeden 200 sene önce Hamalı Yakut tarafından arapça yazılmış olan El-mucemülbüldan adındaki tarih ve coğrafya diksiyonerinde İstanbul adının kayıtlı ve yazılı bulunmasıdır.

Tanzimattan sonra başta padişah olduğu halde saray erkânile büyük memurların resmî üniforma olarak kullanmaya başladıkları İstanbulin adının nereden geldiğini bilen varsa lûtfen bildirsinler.

ÂSİTANE: Kanaatimce üzerinde en ziyade konuşulacak ad budur. Bu tabir sadece Âsitane olarak kullanılmıyor, çok kerre Âsitane-i Saadet veya Âsitane-i Âliye-i Osmaniye şeklinde de yazılıp okunuyordu. Farsca sanılan Âsitane'nin bu dilde mânası eşik veya papuçluk olduğuna göre bu tabirin de türkçesinin saadet eşiği ve yüce Osmanlı devletinin papuçluğu gibi birer mânaya gelmeleri lâzımgelir ki bu, çok gülünç bir şey olur. Bununla beraber daha önce bahsi geçen Dersiadet ve Deraliye tabirlerindeki DER yani kapı ile eşik ve pabuçluk arasında ilk bakışta belki bir münasebet, bir akrabalık bulanlar da olabilir. Evet, bir şehre kapıdan girildiği gibi o kapının eşiğinden papuçlarla da geçilebilir! Fakat ne mânasız ve biçimsiz isimler bunlar. Bu böyle olmamak, her halde bunun da bir aslı ve esası bulunmak lâzımdır. Bu tabir nerden geliyor, aslı hangi dildendir? Şimdiye kadar bunun hakkında doyurucu ve inandırıcı bir yazı okunmamış yahut yazılmış ta ben görmemişim. Ancak şu günlerde görüp okuduğum iki eser bu kelimenin aslı ve menşe'i hakkında hayli ip ucu vermektedir. Okuyucuların da görüp ona göre bir hüküm verebilmeleri için okuduklarımı aynen arz ediyorum (2).

Bu eserlere göre İstanbulun asıl adı ASTANPOLİS yeni Astan şehridir. Astan İskitçe bir tabirmiş. Sonra Romalılar buna

---

(2) *Kocaili tarihi ve rehberi. Rif'at Yücel. Türkyolu matbaası. İzmit 1945*

Tarihte İstanbul şehri. Nureddin Vasfi Kebecioğlu. Çituri basımevi. İstanbul 1944.

şehir mânasına gelen POLİS'i ekleyerek Astanpolis demişler, bundan da İstanbul çıkartılmıştır. Acaba böylemidir diyeceksiniz? Bu eserlere dayanarak biraz izahat verirsem siz de benim kadar inanır gibi olacaksınız. Bu kitapları yazanlar diyorlar ki: İskit denilen ve Türklerden önce Asya'da görülen kavimlerden AS adındaki kabile Rumeli ve Anadoluya kadar gelerek ve bu arada İstanbulun bulunduğu yere de uğrayarak burada Zeyrek camii yakınındaki Pantokrator kilisesi etrafına yerleşmişlerdir.

Milâttan 1300 sene önce buralara gelen ve buradan Anadoluya geçen AS'lar Küçük Menderes sahillerine yerleşmişler ve kıt'aya kendi adlarını vererek Asya demişlerdir. Sonra Yunanlılar buraya geldikleri zaman bu adı bütün Asya kıt'asına teşmil etmişlerdir.

Astan'ın da aslı Ast-An imiş. İzmiti de onlar kurmuşlar ve buraya da Ast-Ak demişlerdir. Yunanlıların kaydedip bize bildirdiklerine göre İzmit körfezinin adı Ast-Akos'tur İznik'in eski adı da Ast-Agon'dur. Astan kelimesinin sonundaki An Türk dillerinde kullanılan Kan, Kaan ve Han, Hakan gibi hükümdar mânasına imiş. Şu halde Astan As hanının adına nisbetle verilmiş oluyor. Muharrirler daha ileri giderek İskitler'in Türk olduklarını ve İstanbulu ilk defa Türklerin kurmuş bulunduklarını yazıyorlar. Ben o kadar ileri gidemiyorum.

Umumî tarih bilgimizi yoklarsak görürüz ki İskitler Milâttan 3000 sene evvelindenberi Anadoluda ve Trakyada yerleşmişlerdir. Asurilerle, Mısırlılarla ve İranlılarla bir çok harp yapmışlardır ve en son olarak da Millâttan önce 513 tarihinde İran Şahi Dara'nın İstanbul boğazlarından geçerek Yunanistana giderken bu şehirle birlikte Trakyayı istilâ etmiş ve buralardaki İskitleri yerlerinden çıkartıp Dinyester nehri kıyılarına kadar uzaklaştırmıştır.

Astan adının İranlılar elile ve onların yolile şarkta bugüne kadar yaşadığı şüphesizdir. Çünkü bu millet İskitlerden sonra Anadoluyu, Suriyeyi, Irak'ı, hattâ bir aralık Mısırı bile hududu içine almıştı. Farscada, Astan'a benzer bir Âsitane kelimesinin bulunmuş olması yüzünden bu şehrin adını kabullenmekte ve etrafa yaymakta güçlük çekmemişlerdir. Bugün bile Arap memleketlerinde İstanbul şehri Âsitane adile anılmakta olduğu gibi İstanbulda yatılı mektepler açıldığı tarihtenberi memleket adile çağırılması adet edilmiş olan künye defterlerine İstanbul çocukları Âsitaneli diye yazılır ve öylece çağırılırdı. Yine bunun gibi son zamanlarda Araplar için yazılan ve İstanbulda basılan şehir rehberine Delilülistanbul denilmeyip te Delilülâsitane denilmiş olmasının sebep ve hikmeti bu olduğu gibi arapca kitap fihristlerinde İstanbul basması kitabların adları karşısında görülen Tab'ülâsitâne kaydı da bundan ileri gelir.

Astan şehrinin Milâttan önce hangi tarihte kurulduğu şimdilik bilinemiyor. Fakat Milâttan 513 sene evvel İskitler buralardan çıkarılmış olduklarına göre şehrin bundan hayli zaman evvel kurulmuş, yaşamış ve adını şehre vermiş, hattâ etrafa yaymış olacağında şüphe edilemez. Eski Lâtin tarihcilerinden Pelin'in Marmara ile Haliç arasında Milâttan 900 sene önce Liküs adında bir şehrin bulunduğunu haber verdiğine bakılırsa Astan'ın ondan da eski olacağı tabiatile hatıra gelebilir. Bu takdirde Milâttan önce 660 da kurulduğu söylenen Bizantiyon ilk İstanbul olmamak lâzımgelir. İstanbul belli başlı 14 köyün veya kasabanın bir araya gelmesinden husule gelmiş bir şehirdir. Bu şehre en son iltihak eden kasaba Hora'dır. Hora rumcada şehirden hariç yani köy manasına gelirmiş. Ka'riye dediğimiz manastır bu köyün kilisesi idi. İstanbul Teodosyos zamanında genişletildiği ve bugün harabelerini gördüğümüz surlar inşa edildiği zalan Hora da şehre katıldı. Şehirle birleşmeden evvel bütün bu köylerin ayrı surları vardı. Birleşince lüzum kalmayarak yıktırıldı.

Netayicülvukuat müellifi Rum tarihçilerine atfen «Derunü sûrda 14 kasaba ve ol miktar idarei belediye olmakla mezkûr kasabaların araları bağlık ve bahçelik idi.» der İstanbulun fethinden 100 sene evvel şehri gezmiş ve görmüş olan Arap seyyahı İbni Batuta ile daha sonra gelip gören bir Fransız seyyahının şehir hakkındaki mütalâası da bu merkezdedir. İşte adını bütün şehre veren ve bu güne kadar yaşatan Astan da böylece sûrlar yıkılarak şehre katılan ve izi kalmayan İstanbul parçalarından biridir.

Hûlâsa: Bütün bu yazdıklarım üzerinde durulacak mes'elelerdir. İlim adamlarımız ve tarihcilerimiz elbette bu baptaki mutalâalarını bildirirler. Hepimiz istifade ederiz. Sözü bitirirken burada bir teklifte bu-

(Devamı 304 üncü sahifede)

Bulgaristanda Haydut
KUŞÇUOĞLU ÇFTESİ

Yazan:

CAROLINE SUCHLOSKA

★

Bu yazı, yüzyıl önce Bulgaristanı kasıp kavuran korkunç bir şakinin maceralarını ve cinayetlerini anlatmaktadır. Madam Caroline Sucholska isminde bir kadın gazeteci tarafından yerinde yapılan tetkikler neticesinde hazırlanmış bir yazıdan alınmıştır.

★

Kuşçuoğlu, Hacı Hüseyni kızgın fırına atıyor. (Resim, 1887 tarihli Journal des Voyages'dan alınmıştır)

1860 - 1865 arasında, ki Bulgaristanda asayişin en bozuk olduğu bir devirdir. Balkan Dağları arasında Çomdere vadisinden çıkmış Kuşcuoğlu isminde bir şaki, o zamanlar, adını Avrupa matbuatına akis ettirecek kadar şöhret kazanmıştı. Madam Caroline Sucholska isminde bir kadın gazetecinin yerinde topladığı malûmata göre, asıladı unutulmuş olan Kuşçu oğlu, yukarıda adı geçen vadideki köylerden birinde doğmuştur. Sarp bir boğaz teşkil eden, yer yer uçurumları bulunan, şekavete pek elverişli ve manzarası çok vahşi ve korkunç olan Çomdere vâdisinin halkı ekseriyetle Türk idi. Bu yoksul bulgar çocuğu, on dört yaşlarına kadar âvâre dolaşmış, adetâ yırtıcı bir hayvan yavrusu halinde yetişmişti, ondört yaşında zengin bir Türk beyinin yanına çoban olarak girdi, bu vesile ile de, Çomdere ve civarı Balkanlarda her tarafı karış karış tanıdı öylesine ki, gizlendiği takdirde bir yıl aransa bulunamaz inler keşfetti. On dokuz yirmi yaşlarına geldiği zaman, o civarın en güzel delikanlısı olduğu söylenir oldu, uzun boylu, iri yapılı, hiç kusursuz, yanık esmer, kara kaşlı, kara gözlü; gür saçlı, pos bıyıklı idi. Bir yortu gecesinde, bu delikanlı, komşu

köylerin birinde Mariça isminde küçük, dilber bir kız görür, sever, babasından ister; «küçüktür, iki yıl daha geçsin, sen de o zamana kadar bir ev kuracak para toplarsın» derler. Bu sıralarda, Kuşcuoğlunun efendisi, Dobrucaya satılık bir sürü gönderir, sürünün başında gidecek çobanlar arasında Kuşcuoğlu da yola çıkar; bu seyahat dört beş ay kadar sürer. Dobruca dönüşünde kızın köyüne uğrayan delikanlı, Marişayı köyünde bulamaz; öğrenir ki, hasad zamanı, balkanlardan inen orakçılar arasında babası ile beraber İslimye/ Slivna'ya gider, ve orada, buğday tarlalarında yalın ayak orak sallar iken, kendilerini gündelik ile tutan büyük çiftçinin oğlu kendisini görür ve aşık olur, zengin oğlanın babası da böyle bir izdivacı hoş görüp izin verince, kız babası da itiraz edemez, hemen bir düğün dernek yapılır, Mariçanın ailesi de, Çomdere vâdisinden, İslimyede, Tunca kenarındaki çiftliğe nakil eder. Kuşcuoğlu silâhını alır ve ortadan kaybolur. Bir kaç hafta sonra, balkanlı orakcı kızı ile evlenen zengin delikanlı, geceleyin çiftliğinde meçhul bir şahıs tarafından tek kurşun ile tam kalbinden vurularak öldürülür. Cinayetin Kuşcuoğlu tarafından işlendiği anlaşılır, takibine bir jandarma müfrezesi çıkarılır, fakat en küçük bir ize dahi rastlamaz. Bu ilk kanı, ufak yol kesicikleri, değirmen baskınları taakip eder; Kuşcuoğlunun yanına çocukluk arkadaşlarından ve hayırsız makulesinden Veysi isminde bir genç gelir, onu, Karabelâ lâkabı ile anılır bir haydud taakip eder, ve git gide 15-20 kişilik bir çete kurulur ki, Kuşcuoğlu gibi Balkanları en küçük kovuğuna kadar tanıyan ve gözü pek bir şakinin idaresinde etrafa dehşet saçmağa başlar, köyler basılır, yakılır, kervanlar soyulur, zengin çocukları dağa kaldırılıp fidyei necat istenir, ölüm ile tehdit edilen köylüler, jandarmaya en küçük bir iz göstermedikten başka Kuşcuoğlu çetesine yataklık yapar, jandarma ve asker takibatı hakkında en doğru malûmatı getirerek casusluk yapar. Kuşcuoğlu, bilhassa Türk köylülerine karşı, ve umumiyetle Türk ve müslümanlara çok vahşiyâne hareket etmeğe başlar, çocuk, kadın, genç, ihtiyar dinlemeden, zabtiyeye casusluk ettin diye keser. Tırnava panayırına gitmekde olan büyük bir kervanı vurması, bu müsademed mekkarecilerden, jandarmadan ve tüccardan otuz kırk kişinin ölmesi, Kuşcuoğlu hakkında hükûmeti ciddi bir şekilde düşünmeğe sevk eder, ve bu şeytan herife karşı bir tuzak hazırlanır, şöyle ki: Balkanın namlı şakilerinden Hacı Hüseyin, İslimye

GARİP TARİHÎ VAKALAR

Gökten taş yağdı

Müriyy-üt-tevarih'in (sahife 269 da) gördüm. 364 H. yılında Bağdadda gökten bir batman ağırlığında taş yağmıştır. Bundan sonra müthiş bir kıtlık başlamış, insanlar aç kaldıkları için günlerce ölülerinin etlerini yemişler. Bir ekmeğe bir adam satılmıştır. Fırat taşmış ve su seviyesi 20 arşın yükselmiştir. 40 gün 40 gece süren bir zelzeleden denizin suyu 80 arşın çekilmiş, suyun altından bir çok dağlar ve adalar ortaya çıkmıştır.

hapishanesinde yatmaktadır. Gayet cessur olan bu adam, Kuşcuoğlunun başını getirmeği vaad eder, bir gece hapishanenin dıvarını delip kaçmasına göz yumulur, Hacı Hüseyin güya Kuşcuoğluna sığınır, beş on gün dağlarda beraber dolaşırlar, Hacı, geceleri, genç haydudun üstüne çullanmak için bir fırsat gözedir ise de ele geçiremez, fakat beriki, Hacının, köylerden geçerler iken bir behane bulup köy muhtarları ile gizli birşeyler konuşduğunu sezer, bir bulgar köyünde Hacı Hüseyini anadoğması çırıl çıplak soyarak bir fırına sokar işkence ile sorguya çeker, eski haydud, kendisini öldürmek için gelmiş bir casus olduğunu itiraf edince, Karabelâ ve Veysi ile beraber derhal fırının kapağını açıp Hacı Hüseyini içeri atar, ve onun feci yanışını seyreder.

Bu vak'adan bir müddet sonra, bir köylü çocuğu, çetenin yerini tam zamanında jandarmaya haber verir, her tarafı sarılan haydutlar, uzun ve kanlı bir müsademeden sonra mağlup olurlar, bir kaçı ölür, Karabelâ ile Veysi Yakalanır, fakat Kuşcuoğlu ortalıktan sır olur. Bir rivayete göre, Tuna vâlisinden aman dileyüb hükûmet hizmetine girdiği, memleketi çok iyi tanıyan bir adam olmak dolayısiyle cinayetlerinin af edildiği söylendi. Bazıları da, Bükreş'e kaçdığını, Bulgaristana dönmek için orada fırsat gözlediğini söylediler. Bundan sonra, bir daha adı işidilmedi.

Türkiyede Seçimin Tarihi 1877 - 1950

Yazan: REŞAD EKREM KOÇU

1931 SEÇİMİ

Dördüncü B. M. Meclisini kuran seçimdir. Üçüncü Meclisden Fethi Beyin liderliği, Gazi Mustafa Kemal Paşanın teşviki ve Gazinin yakın bir iki dostunun iştiraki ile kurulan Serbest Fırkanın, bugün bir tarih hakikatidir, muvazaalı mühalefetinin beklenmedik şiddetli halk muhalefetini intac etmesi üzerine bu fırkanın kendi kendisini feshinden ve Menemendeki kanlı irtica vak'asından sonra C. H. Fırkasının, 1927 deki seçimden daha kuvvetli olarak girdiği bir seçimdir.

Fırka meclis grubuna yeni seçim teklifini, umumi reis sıfatı ile 3 martta gönderdiği bir mektup ile bizzat Gazi yaptı, ve bu teklif ittifakla kabul edildi. Türkiyede, bu tarihe kadar yapılmış ve bundan sonra yapılacak seçimler arasında bu 1931 seçimi bir sür'at rekoru kaydetmiştir. Fırka adına namzedliklerinin konulmasını arzu edenlerin umumi reisliğe müracaatları ilân edildi, 800 kişiden fazla, şöhretli şöhretsiz vatandaş fırkaya namzedlik için müracaat etti, bu isimler ilân olundu fakat, namzedler açıklandığı zaman bunlardan ancak 4-5% nin namzed gösterildiği görüldü.

Seçim defterleri 16 martta asıldı. Üçüncü B. M. Meclisi son toplantısını 26 martda yaptı. Yeni meclise 314 mebus girecek, İstanbul da bu arada 16 mebus çıkaracaktı. Müntehibi sâni seçimi 12 nisanda yapıldı ve her tarafta ittifak ile C. H. P. namzedleri kazandı, tutulan istatistikde seçime iştirak nisbetinin 88% olduğu ilân edildi.

21 nisanda Gazi, C H. Fırkasının programı ile birlikte namzetleri bildirdi. Bu listeye göre eski meclisten 82 mebus açık kalmış, bunun yerine meclise 62 yeni sîma alınmış, 22 seçim dairesinde de 30 mebusluk, meclisde tenkidi ve muhalefeti temin için müstakil namzetlere bırakılmıştı.

Bu seçimin bir hususiyeti de, fırka namzetleri arasında işçi ve çiftçi namzetlere evvelki seçimlere nazaran çok fazla yer verilmiş olması idi. Fırkanın İstanbul namzetleri şu zâtlar idi:

Abdülhak Hâmid Bey
Akçura oğlu Yusuf Bey
Ahmed Rasim Bey
Sıhhiye Vekili Refik Bey
Hamdi Bey
Ali Rana Bey
Salah Cimcoz Bey
Halil Edhem Bey
Dokumacı Hasan Basri Bey
Yedikule Deri Fabrikası Ustası Hamdi Bey
Seyrisefain Fabrikasında tesviyeci Yaşar Usta
Okcularbaşında Kunduracı Hayrullah Bey

4 mebusluk müstakillere bırakılmıştır.

İstanbul İsmail Şefik Bey, muharrir Kossolidci Âsaf Bey, Avukat İzzet Bey, muharrir Arif Oruç Bey, muallim Ali Seydi Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Operatör Cemil Paşa ve Feridun Fikri Bey müstakil namzedliklerini koydular. Mebus seçimi 24 nisanda yapıldı, seçime 1548 müntehibi sâni iştirak etti, bunlardan fırkaya okadar bağlılık gösterdiler ki müstakillere tek rey dahi vermediler ve bu seçimde İstanbul 16 yerine 12 mebus çıkardı, dört mebusluk, namzedler yine fırka tara-

Son Osmanlı mebuslarına verilen ziyafetten bir görünüş...

fından gösterilerek bilâhare bir ara seçimi ile doldurulduğu.

Yeni Meclis 4 mayısta açıldı. Cumhur Reisliğine ittifakla üçüncü defa olarak Gazi Mustafa Kemal Paşa seçildi ve yeni kabineyi de İsmet Paşa kurdu.

1935 SEÇİMİ

Beşinci B. M. Meclisini kuran seçimdir. Türkiyenin mukadderatı mes'uliyetini tek siyasi parti olarak yüklenmiş olan C. H. Partisi bu seçimde büyük bir inkilâb tahakkuk ettirdi, Türk kadınına seçim hakkı verdi. Yine bu seçimin yeniliklerindendir ki, Parti, kendi aday listesine, memur, asker ve serbest meslek sahibi münevver zümreden başka sanatkâr, köylü ve rençber ve esnaftan seçtiği bazı vatandaşları aday listesine alarak kendilerini B. M. Meclisine soktu; ayrıca, 16 vilâyette birer mebusluğa parti listesinde müstakil adaylar için boş bıraktı; şurasını da belirtmek gerekir ki, bu 16 müstakil mebusluk için adaylıklarını koyanlardan kimlerin seçileceğini parti ikinci seçmenlere îmâ etmiştir.

İkinci seçmen seçimi 16 ikincikânunun 1935 de başladı, bir seçim an'anesi olarak, sandıklar çeşitli şekillerde süslenerek, konulacakları yerlere adaylar tertibi ile götürüldü. İstanbulda ve yurdun muhtelif büyük şehirlerinde ilk ve orta okul çocukları, öğretmenleri ile beraber sandık başlarına götürülerek kendilerine seçim hakkında açık hava dersleri verildi.

Atatürk, 2 şubatta yaptığı bir konuşmada:

«serbest çalışacak samimi vatandaşların ulus kürsüsünde yapacakları tenkidlerle millî çalışmaları nkuvvetleneceğini sanıyoruz»

dedi. Mebus seçimi de 8 şubatta, karlı bir günde yapıldı. Seçime tekaddüm eden günlerde de, parti delâleti ile, yer yer, kadınlar partiye şükran mitingleri tertip ettiler.

Seçimi, pek tabiidir ki ittifak ile C. H. P. kazandı. Bu seçimin çıkardığı mebus sayısı 415 olup 16 sı müstakildir.

İstanbul mebusları şu zâtlerdir:
Abdülhak Hâmid Tarhan
Yusuf Akçura
Ali Barlas
Ali Râna Tarhan
Refik Saydam
Halil Edhem Eldem
Sadettin Rıza Uraz
Salâh Cimcoz
Ziya Karamürsel
Hamdi Mustafa Gürsoy

Celâl Bayar, İstiklâl Harbinde Galip Hoca kıyafetinde...

Tesviyeci Yaşar Usta / İşçi
Kunduracı Hayrullah Ergin / İşçi
Gn. Hakkı Şina
Gn. Şükrü Naili
Fakihe Öymen / kadın
Gn. Refer Bele / müstakil

İstanbul hariç müstakiller:

Afyon : Berç Keresteciyan
Ankara Dr. Taptas
Antalya : Tayfur Sökmen
Çankırı : Mustafa Ensoy
Denizli : Gn. Şefik
Eskişehir : İstemat Zihni
İzmir : Halil Menteşe
Kastamonu : Nuri
Konya : Gn. A. F. Cebesoy
Muğla : Hüsnü Kitabcı
Niğde : Dr. Abravaya Marmara
Tokad : Faik Bermek
Sivas : Midhad Şükrü
Yozgad : Emin Dramalı
Kütahya : Dr. Şakir Ahmed

Görülüyor ki gayri müslim vatandaşlar, yine bu seçimde müstakiller arasında ilk defa olarak B. M. Meclisine girmişlerdir. Şurası da şayı kayiddir, müstakillerin çoğu, müteakib

1933 seçiminde C.H.P. adayı olarak mebus olmuşlardır.

İstanbul hariç ilk kadın mebuslar:

Afyon : Mebrure Gönenç
Ankara : Satı Karamehmed Kadın
Antalya : Türkân Başbuğ
Balıkesir : Sabiha Gökçül
Bursa : Şekibe İşel
Denizli : Hayriye İz
Erzurum : Nakiye Elgün
İzmir : Benal Nevzad
Konya : Bediz Aydilek
Malatya : Mihri Pektaş
Samsun : Meliha Ulaş
Seyhan : Esma Nayman
Sivas : Sabiha Görkey
Trabzon : Seniha Hızal

Beşinci B. M. Meclisi ilk toplantısını 1 mart 1935 de yaptı ve Atatürk dördüncü defa olarak ittifakla Cumhur Reisi seçildi. Kabineyi yine İsmet İnönü kurdu, yalnız meclis reisi değişerek Gn. Kâzım Özalp'in yerine M. Abdülhalik Renda meclis başkanı seçildi.

1939 SEÇİMİ

Altıncı Büyük Millet Meclisini kuran seçimdir. Bir Halk Partisi mevlici olan Beşinci B. M. M., müddetini tamamlamadan seçimi yenileme kararı verdi. İkinci müntehib seçimi 15 mart 1939 da başladı, oy haklarına sahib vatandaşlara oyunu kullanmak hakkı için verilen mühlet beş gün idi. Bütün yurtta 40979 ikinci seçmen seçildi; İstanbul vilâyeti 1570 ikinci seçmen çıkardı, o zaman için nüfusu 670969 kişi sayılmış olan İstanbulda seçim hakkını haiz 168464 kadın ve 194868 erkek ki cem'an 363332 kişi vardı ve İstanbul 17 mebus çıkaracaktı.

Bu seçim devresinde, karşısında ikinci bir siyasi parti bulunmayan C. H. P., bir siyasi tolerans jesti gösterdi, mebus seçilme hakkını haiz olup ta müstakil olarak adaylığını koymak isteyenlerin partiye müracaatlarını bildirdi.

Mebus seçimi 26 mart 1939 da yapıldı. Her tarafta C. H. P. kazandı, bu Altıncı B. M. M. nin 423 mebusu arasında yalnız 4 müstakil mebus çıkmıştı. Kadın mebusların sayısı da artmış, 8 i beşinci meclisde bulunmuş olarak 13 e çıkmıştı.

Altıncı B. M. Meclisi cumhur başkanlığına, ilk toplantısında hazır bulunan 413 milletvekilinin ittifakı ile İnönüyü seçti, M. A. Renda meclis başkanı seçildi, yeni kabineyi de, o sırada başvekil bulunan Refik Saydam kurdu.

1943 SEÇİMİ

Altıncı Büyük Millet Meclisi, ki bütün devamınca bir C. H. P. meclisi olmuştu, müddetini doldurmadan, 14 ocak 1943 de 301 oyla seçimin yenilenmesine karar verdi, 15 ocakta son toplantısını yaparak dağıldı.

İkinci seçmen seçimi 20 şubat 1943 de sona erdi. 15 şubatta başladı,

İstanbulda asılan seçim defterlerinde 534.050 vatandaşın adı yazılı idi. 233907 kadın ve 250401 erkek seçime iştirak etti ki seçime iştirak nisbeti %90 dır, Ankarada bu nisbet %97 ye çıktı.

İstanbul Vilâyetinin nüfusu 910745 olarak kabul edildiğine, ve 40000 nüfus için 1 mebus çıkaracağına göre İstanbul 23 mebus intihab edecekti. C. H. P. bu seçimde, ikinci seçmenlere karşı bir tolerans göstererek B. M. Meclisinde 458 yer için 539 aday gösterdi, bu suretle, bazı vilâyetlerde, C.H.P. adayları, kendi seçim kabiliyetleri ile mebus olabildiler.

Mebus seçimi 28 şubat 1943 pazar günü yapıldı, İstanbulda 2771 ikinci seçmen şu zevâtı mebûs seçti:

Ali Kâmi Akyüz
Celâl Esad Arseven
Dr. Galib Ataç
Atıf Bayındır
Gl. Refet Bele
Salâh Cimcoz
Ahmed Hamdi Denizmen
Dr. Nurullah Diker
Ahmed Şükrü Esmer
Galib Bahtiyar Göker
İbrahim Alâaddin Gövsa
Ferid Hammal
Gl. Kâzım Karabekir
Ziya Karamürsel
Hüsnü Kortel
Numan Menemencioğlu
Şükrü Ali Ögel
Fakihe Öymen
Vehbi Sarıdal
İ. Hakkı Ülkümen
Ali Rana Tarhan
H. Cahit Yalçın
Mehmed Emin Yurdakul

Bu seçimin kurduğu Yedinci B. M. Meclisi ilk toplantısını 8 martda yaptı, Cumhur Başkanlığına İsmet İnönü, Meclis Başkanlığına M. Abdülhalik Renda seçildiler, kabineyi Şükrü Saracoğlu kurdu.

Bu Meclis zamanındadır ki, C. H. P. meşru bir muhalefeti hoşnudlukla karşılayacağını ilk defa olarak beyan etti, ilk

muhalefet partisini de İstanbulda tanınmış servet sahibi ve iş adamlarından Nuri Demirağ ile arkadaşları «Millî Kalkınma Partisi» adı ile kurdular, fakat faaliyetleri pek zayıf ve mahdud kaldı.

Mecliste, bazı millet vekillerinin, siyasî vicdan kanaatlerini, alışıla gelmiş olan parti disiplinine tabi olmayarak beyan etmeleri, bilâhare «müfrit halkçılar» diye anılacak olan bir ekseriyet tarafından hoş karşılanmadı, hattâ bir ara, bir kaç milletvekilinin partiden ihracı mevzuu bahsoldu. Arazi kanunun müzakeresi sırasında ise hakikaten bir fırtına koptu ve bu kanunun kabulü, seçkin bazı simaların C. H. P. den istifa etmesini intac etti. Şahsi mazeretler ile Celâl Bayar C. H. P. den ve mebusluktan çekildikten çok kısa bir zaman sonra, C. H. P. den ayrılan mebuslar Bayar'ın etrafında toplandılar ve bu suretle «Demokrat Parti» adında bir siyasî parti kuruldu ve hemen muhalefetin ön safını aldı. Kurucularının şahsi nüfuzları, siyasî tecrübeleri, Türkiye malî ve iktisadî sahalarındaki tarafdarları ile «Demokrat Parti», C. H. P. nin karşısında bir kuvvet oldu.

Müddeti 31 ekim 1947 de bitecek olan Yedinci B. M. Meclisi, seçim kanununu değiştirerek Türkiyede ilk defa olarak bir dereceli seçimi kabul etti ve bu yeni kanuna göre seçimi yenilemeğe karar vererek 14 haziran 1946 da son toplantısını yapıp dağıldı.

1946 SEÇİMİ

Sekizinci Büyük Millet Meclisini kuran ve Türkiyede ilk bir dereceli seçimdi.

İktidarda Cumhuriyet Halk Partisi ve Saracoğlu kabinesi bulunuyordu. Kurucuları Yedinci Büyük Millet Meclisinde C. H P. den ayrılan ve Celâl Bayarın liderliği etrafında toplanan Demokrat Parti, teşkilâtını memleketin her tarafına yaymış olmamakla beraber kuvvetli bir muhalefeti temsil ediyordu. Seçim hazırlığı çok hararetli oldu. Müstakil namzedler arasında seçkin simalar, D. P. tarafından desteklendi. Memleketin muhtelif yerlerinde partililer arasında ağır münakaşalar, döğüşler, silâhlı vuruşmalar oldu, hattâ bir kaç yerde kan döküldü. Muhalefet iktidarı, idare âmirleri ve jandarma vasıtası ile baskı yapmakla, bir terör havası yaratmakla, ısrarla ittiham etti.

5 temmuz tarihli Ulus'da, C. H. P. nin yarı resmî ağzı olan Falih Rıfkı Atay: «D. P. bir siyasî parti olmaktan çıkmış, bir yıkıcılar partisi olmuştur» diye ağır bir lisan kullandı.

21 temmuzda seçim yapıldı. 22 temmuzda, İstanbuldan adaylığını koyan ve D. P. tarafından desteklenen Maraşal Fevzi Çakmak, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'a müracaat ederek: «Seçimin ismetine dokunulmamasını bir vatandaş ve bir aday olarak istiyorum» dedi. Seçimi C. H. P. kazandı; Sekizinci Büyük Millet Meclisinde 396 mebusluğu C. H. P., 62 mebusluğu D. P. ve bağımsızlar aldı. Demokratlarla bağımsızların kazandığı vilâyetler şunlardır:

İstanbul	:	23 den 18	mebusluk
Edirne	:	5 den 3	»
Çanakkale	:	6 dan 6	»
Eskişehir	:	6 dan 6	»
Kütahya	:	10 dan 7	»
Afiyon	:	8 den 8	»
Muğla	:	5 den 4	»
Burdur	:	3 den 1	»
İçel	:	7 den 7	»
Kayseri	:	9 dan 2	»
Kastamonu	:	9 dan 1	»
Sinob	:	5 den 3	»
		62	

İstanbulda kazanan adaylar şunlardır:

oylar şunlardır:

Fevzi Çakmak	müs	194833
Celâl Bayar	D. P.	186340
Adnan Adivar	müs	182826
Fuad Köprülü	D. P.	182826
Y. K. Tengirşek	D. P.	182711
Refik Koraltan	D. P.	181682
C. Baban	müs.	180994
E. Akaygen	D. P	179884
F. H. Demirelli	D. P.	179431
A. Münib	D. P.	178395
F. N. Çamlıbel	D. P.	178395
O. N. Köni	D. P.	173513
A. K. Silivri	D. P.	173035
B. C. Morkaya	D. P.	172360
K. Karabekir	C. H. P.	169982
S. Yürüten	D. P.	169520
R. Peker	C. H. P.	168552
H. C. Yalçın	C. H. P.	167982
Hamdullah S.	C. H. P.	167354
Z. R. Sporel	D. P.	167354
C. C. Toydemir	C. H. P.	166577
Vasil Konos	D. P.	162259
S. Adatto	D. P.	165866

(Devamı 306 ncı sahifede)

ATATÜRK ve LÂTİFE HANIM

Yazan: NİYAZİ AHMET BANOĞLU

Karşıyakalılar, bunu haber alınca; merhumenin kabri etrafında erkenden toplanmağa başlamışlardı.

Nihayet Atatürkün treni, istasyona geldi. İstikbaline gelenler arasında Lâtife Hanımın babası ön safı işgal ediyordu. Atatürk, vagondan inmeden evvel, beni yanlarına çağırdılar. Ve Lâtife Hanım hakkında bazı malûmat istediler. Kendilerine, her zamanki gibi, Lâtife Hanımda gördüğüm meziyetlerden bahsettim. Bunun üzerine Atatürk:

— Ben onunla evlenmeğe karar verdim... Şimdi babası burada mıdır? diye sordular.

Atatürke burada olduğunu söyledim. Atatürk, emrini, Muammer Beye gizlice tebliğ etmemi söyledi.

Atatürk, annesinin mezarı başında: «Hâkimiyet-i milliye uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun» cümlesiyle biten meşhur nutkunu söyledi.

İzmirlilerin candan tezahüratına vesile olan bu ziyaretten sonra doğru ve ikinci defa Göztepeye geldik ve Başkumandanlık karargâhı ittihaz edilen Uşşakizade konağına yerleşildi.

Salih Bozok, bu safhaları şöyle anlatmaktadır:

— Mustafa Kemal, etrafını alan İzmirin güzide bazı simalarını, ertesi akşam için çaya davet ettiği zaman, bu davetin sebebini bilenler pek azdı.

Yalnız davetliler arasında, İzmir Kadısının da bulunuşunu manalı görenler varıd.

Ertesi günü; Göztepedeki karargâhta, dünyanın en tarihi adamlarından biri olan Mustafa Kemal İzmirin en eski ve en asil bir ailenin kızı ile evleniyordu.

Anadolu ajansının o tarihte akid merasimi hakkında verdiği tafsilât aynen şudur:

«Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerile Uşakızade Lâtife Hanımefendinin emri mesnunu akidleri, bugün saat beşte Göztepede icra edilmiştir.

Akid merasimi fevkalâde sade olmuştur. Müşür Fevzi, Kâzım Karabekir Paşalar hazaratı, Başkumandan Paşa hazretlerinin Vali Mustafa Abdülhalik Beyle Seryaver kaymakam Salih Bey de Lâtife Hanımefendinin şahidleri bulunuyorlardır.

Paşa hazretelri ve Lâtife Hanımefendi, şahit ve davetlilerden mürekkep bir masada karşı karşıya oturmuşlardır. Paşa hazretleri, Kadı Efendiye hitaben: «Efendi hazretleri! Biz Lâtife Hanımla evlenmeye karar verdik. Lütfen muamelei lâzımesini yaparmısınız?» demiştir.

Bunun üzerine Kadı Efendi, evvelâ Lâtife Hanıma teveccüh ederek.

— On dirhem gümüş mihri müeccel ve aranızda takarrür eden mihri muaccelle hazırı bilmeclis Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerile tezevvücü kabul ediyor musunuz?

Demiş ve Lâtife Hanım «Kabul ettim» cevabını vermişlerdi. Kadı Efendi, müteakibenPaşa hazretlerine de aynı suali irad etmiş ve müşarünileyh; «Evet kabul ettim» buyurmuşlardır.

Duayı müteakıben tarafeyn, hazırun tarafından pek samimi bir surette tebrik edilmişlerdir.

Anadolu Ajansı millet ve memleketi halâs ve necata isal eden büyük müncimimizle yüksek tahsille iktisabı feyz ve kemal eylemiş bulunan Lâtife Hanımefendinin mazharı saadet olmalarını niyaz ve tazarru eyler.»

O gece Göztepedeki konakta, samimi bir toplantı yapıldı. Atatürkle Lâtife Hanım, birkaç gün sonra memleket içinde bir balayı seyahatine çıktılar.

Mustafa Kemal de nihayet, evliler sırasına girmişti. Fakat evlendikten sonra da mutadyaşayışını değiştirmedi.

Aradan böyle ne kadar zaman geçti bilmem, hep birlikte Bursaya gidildi. Atatürk mudanyada iken Marmarada bir gezinti yapmağa karar vermiş ve emirlerine tahsis edilen Hamidiye kruvazörile birkaç saat Marmarada dolaşmıştı. Fakat b ukısa cevelânı kâfi bulmıyarak seyahat, Karadenize kadar uzatmak arzusunu izhar etti ve Hamidiye hiç İstanbula uğramadan doğruca Boğaz dışına çıktı.

Karadenizde bütün sahil şehirleri birer birer ziyaret edilerek Trabzona gelindi Atatürk Trabzonda bulunduğu sırada Erzurumda büyük bir zelzele olmuştu. Bir çok köylerin yıkıldığını, birkaç yüz vatandaşın feci surette öldüğünü haber alan Atatürk derhal deniz seyahatini yarıda bıraktı ve:

— Memleketin herhangi tarafında vukua gelen bir felâkete biz uzaktan seyirci kalamayız!

Diyerek Samsun yolile doğruca Erzuruma hareket etti.

Ve Erzurumda, yıkılan köyleri dolaşıp açıkta kalan halkla yakından temaslar yaparak yardım için icap edenlere emirler verdikten sonra Sarıkamışa, Karsa kadar uzandı.

Atatürk Erzurumda iken, Lâtife hanımla aralarında evvelâ ufaktan başlıyarak gitgide, sahasını genişleten bir takım anlaşamamazlıkla başgöstermişti. Bu anlaşamamazlıkların çok geçmeden muvakkat bir ayrılığı intaç ettiğini görmek bizi çok müteessir etti. Atatürk anlaşılan bazı müdahelelere sinirleniyordu.

Hülâsa; pek güzel başlayan bu müşterek hayatın aynı samimiyetle idamesine imkân kalmadı. Atatürk bir gün o zamanki Başyaveri Rüsuhiyi yanına çağırarak Lâtife Hanımı Ankaraya göndermek hakkındaki kararını kendisine tebliğ etmişti. Kararın tatbikine Rüsuhi memurdu. Atatürk İsmet İnönüne teslim edilmek üzere bir de mektup yazmıştı.

Lâtife Hanıma, Rüsuhi Beyle birlikte Ankaraya hareket etmesi lâzım geldiği tebliğ edildi. Fakat Lâtife Hanım: «Ben, ancak Salih Beyle birlikte gidebilirim!» diyordu.

Bunun üzerine Atatürk beni çağırdı ve: «Lâtifeyi Ankaraya sen götüreceksin!» emrini verdi.

Atatürk, henüz nikâhı altında bulunan Lâtife Hanımın geçtiği yerlerde merasimle karşılanmasını muvaffık görmüşlerdi. Hatta, kendisi de, hareket edeceğimiz gün, Lâtife Hanımı, evin kapısına kadar teşyi etti. Arkadaşlardan Kılış Ali, merhum Rauf, Muhafız kıtaatı kumandanı İsmail Hakkı ve Seryaver Rüsuhi bir buçuk saat mesafeye kadar bizi otomobille takib ettiler.

Lâtife Hanım yanımızda tek bir hizmetçi bulunduğu halde, Kayseriye kadar bir otomobilde seyahat ettik. Lâtife Hanım yolda mütemadiyen nedamet izhar ediyordu. Kılıç Ali ile aramızda bir parola kararlaştırmıştık. O, bana ben ona mütekabilen vaziyeti bildirecektik.

Atatürkün Lâtife Hanıma karşı hiddet geçmişse Kılıç Ali bana «sıhhattedir!» haberini uçuracak, bunun aksi vakise, «henüz hastalığı geçmedi!» diyecekti.

Erzincana vardığımız zaman, Lâtife Hanım, oraya iki gün sonra gelecek olan Atatürke verilmek üzere bir mektup yazıp kumandana bırakmıştı.

Bu mektup, Atatürkün üzerinde çok büyük tesir yapmış olacak ki, Kayseriye gelmeden evvel, yolun bir noktasında Atatürkten şöyle bir telgraf aldım:

«Kayseriden ileri geçmeyiniz. Orada bana intizar ediniz!» *Gazi Mustafa Kemal*

Vaziyeti aramızdaki parolaya müracaat ederek Kılıc Aliden telgrafla sordum. Aldığım cevap Atatürkün hiddeti geçtiğine şüphe bırakmıyacak mahiyette idi.

Lâtife Hanım, tarif edilmez derecede sevindi. Mustafa Kemalin Kayseriye Kadar gelmesini bile beklemiyordu. Ona, ta seksen kilometre mesafeden istikbale koştu, Atatürkün de o gün keyfi üzerindeydi. Kendisine mülâki olduğumuz yerde, otomobilinden indi ve Lâtife Hanımla beni otomobiline alarak ayrı ayrı iltifatlarda bulundu.

O gece Kayseride, çok sevinçli bir gece geçirildi Atatürk, ertesi günü huzuruna girdiğim zaman, İsmet İnönüne verilmek üzere yazdığı mektubu ne yaptığımı sordular,

— Yanımdadır! dedim.

— Onu yırt, at,. buyurdular.

Gözleri önünde mektubu yırttım. Fakat ne düşündüklerini bilmiyorum. Yırttığım mektubu tekrar alıp muhafaza etmekliğimi emir buyurdular.

Aradan uzun zaman geçmemişti. Tekrar anlaşamamazlıklar, dargınlıklar başlayınca, Atatürk, bu sefer kat'i olarak ayrılık kararı verdi.

Kısaca işte böyle evlendiler ve böylece ayrıldılar! **Nivazi Ahmet Banoğlu**

İstanbulun eski adları

(Baş tarafı 296 ncı sahifede)

lunmak isterim. Görülüyor ki bu mevzu daha hayli incelemeye değer bir mahiyet taşımaktadır. Adlarını haber verdiğim kitaplarda Astan hakkındaki mutalâanın garplıların hangi eserlerinden alınmış olduğu da gösterilmiştir. Bir kaç garp dilini bilen üşenmez bir tarihci çıksa da bu mevzuu ele alarak bize doyurucu ve inandırıcı bir yazı çıkarsa ne kadar iyi olur değil mi? Bir doktora tezi için bu, güzel bir mevzu olamaz mı? Biraz İstanbul ile uğraştığımı gören ve işitenler lûtfen ve tenezzülen ara sıra gelip İstanbul hakkında bazı şerler sorup dururlar. İşte bu gibilere iyi bir mevzu. Ben biraz açmış oldum. Himmet etsinler, işlesinler ve genişletsinler, biz de tetkiklerden istifade edelim. Olmaz mı?.. **Osman Ergin**

Son Halife Abdülmecit ve Hânedânı Ali - Osman Istanbuldan Nasıl Çıkarıldı?

Yazan: RAZİ YALKIN

— Neden bakayım?..

— Henüz nelerden ibaret olduğunu lâyıkı veçhile bilemediğimiz vazifeleri tayin olunan müddet zarfında yapamamak ve siz büdan!..

Arkadaşlarına, maiyetindeki memurlara karşı âmirlik ciddiyetinden daha ziyade, kardeşlik his ve şefkati beslemek ve göstermekten müstesna bir zevk duyduğunu bildiğimiz. bu sebeple de çok sayıp sevdiğimiz Müdürümüz, yanaklarımızı okşıyarak:

— Çok haklısınız beyler.. Fakat; gösterdiğimiz ağız sıkılığı inanınız ki, sizlere karşı beslenilen itimadsızlığın bir eseri değildir. Çok nazik olan vaziyetin ve bizlere tevdi olunan tarihî vazifenin icaplarıdır. Maamafih; size şu kadar söyliyeyim ki, yapacağınız işler sizi bu derece düşündürecek ve tereddüde düşürecek kadar çetin olmamakla beraber, pek de kolay değildir hani. Bunu takdir ettiğimiz ve bizlerce malûm olan kabiliyet, dirayet ve cesaretinize güvendiğimiz içindir ki, bu vazifeyi tercihan sizlere verdik. Haydi bakayım davranın ve arslanlaşın şöyle...

Dedi. Zihinlerimizi buğulayan tereddüdü sildi ve bizi cidden kuvvetlendirdi.

O akşam saat bire beş kala (ezânî saatle) Dolmabahçe sarayına uzanan yolun başında otomobillerden inmiş, müdüriyetten ayrılacağımız sırada Müdür Sadettin Beyin verdiği emre uyarak, camiin avlusuna girmiştik.. Şahlanan ve bizi sabırsızlandıran heyecan ve merakın verdiği tezlikle açtığımız zarfları okumuş ve faaliyete koyulmuştuk.

Tam on iki dakikada; o sırada bize iltihak ettirilen resmî memurlarla Dolmabahçe Sarayının etrafı sarılmış, bütün kapıları iç ve dışlarından muhafaza altına alınmış, emirde tayin edilen yerlere nöbetçiler ve devriyeler konulmuş, sarayın büyük ve küçük memur ve mensupları ile ağalar ve mutfak dairelerindeki bütün müstahdemin, bulundukları yerlerde göz altına alınmıştı. Saraydakilerin şehirle herhangi bir temas ve muhaberelerine meydan vermemek için bütün telefon telleri kesilmiş ve sarayın telgraf dairesi de işgal edilmişti. O esnada da; Vali Haydar Bey, Polis Müdürü Sadettin ve muavini Kâmil Beyler maiyetleri ile birlikte saray bahçesinde otomobillerinden inmişlerdi.

Vali Bey; Polis Müdür muavini Kâmil ve arkadaşım baş memur Ahmed Beyleri yanına alarak, saray içindeki tertibatımızı teftişe gitmişti. Polis Müdürü Sadettin Bey de, büyük kapıya doğru sıralanan otomobilleri gözden geçiriyordu. Hem de; saray ve civarındaki nokta, devriye ve ihtiyat ekipleri hakkında verdiğim malûmatı dinliyerek sağ ilerimde yürüyordu. Bir aralık, büyük bir çam ağacı altında durdu ve aramızda şöyle bir konuşma oldu:

Abdülmecit, şehirde bir gezintide...

— Hiç bir itiraz ve mukavemetle karşılaşmadınız değil mi?..

— Hayır efendim..

— Çok memnun oldum buna.. Merkez memuru Mehmed Bey maiyeti ile içerde ya?.

— Evet... Tam vaktinde geldi ve maiyetile saray dahilinde, emrolunan yerleri tamamile işgal etti.

— Güzel... Şimdi dikkatle dinle söyliyeceklerimi... Makamı ilga olunan Halife Abdülmecid Efendiyi, biraz sonra hudud harici edilmek üzere yola çıkaracağız. Sirkeci İstasyonunda hususî bir tren hazırlatılmış, karşılaşılması ihtimalli görülen her türlü vaziyet ve hareketlere karşı icabeden tedbirler de, gerek istasyonda ve gerek ise yollarda aldırılmıştır.

Gerçi; vukuuna ben pek de ihtimal vermiyorum amma, yolda herhangi bir menfî hareket ile karşılaşmamızdan ısrarla bahsediliyor. Bunun için, Abdülmecid Efendinin, Sirkeciden değil de Çatalcadan trene bindirilmesini, fakat, bu vaziyetin harice karşı katiyen hissettirilmemesini kararlaştırdık. Anladın değil mi?..

— Pek iyi anlıyamadım doğrusu Müdür Bey...

— Canım... Anlayıver işte... Halka, Halifenin trene Sirkeciden bindirildiği hissini vereceğiz... Perdeleri kapalı bir otomobil ile beni ve Valî Beyefendiyi götüreceksiniz Sirkeci istasyonuna!.. Trenin hareketinden sonra da, saraya dönecek ve Mecit Efendiyi Çatalcaya götüreceksiniz...

— Çatalcaya mı dediniz beyim?..

— Evet...

— Bendegânı ile beraber mi efendim?..

— Hayır, onları toplu bir halde, Sirkecide trene bindireceksiniz. Şunu da ilâve edeyim ki, bu ayrılığı ne Mecit Efendiye, ne bendelerine ve ne de halka kat'iyyen hissettirmiyeceksiniz... Bu hususa bilhassa çok dikkat ve itina göstermenizi beklerim sizden. Anladınız değil mi?..

— Anladım efendim.

— Yalnız, bu vaziyeti Ahmetle senden başkaları bilmiyecek ha... Hattâ, maiyetinizdeki memurlar bile...

— Güzel. Şu halde Mecit Efendiyi sarayda birhayli bekleteceğiz...

— Sarayda değil, otomobilde...

— Ya bekletilmesinin sebebini soruverirse?..

— Bir bahane ileri sürerek oyalıyacaksınız...

— Sözlerimize itiraz eder ve otomobilden çıkmak teşebbüsünde bulunursa ne yapacağız beyefendi?..

Sadeddin Bey, alnını kırıştırarak:

— Haklısın bunu sormakta, dedi, hakikati anlarsa, hiç şüphesiz ki çok gazaplanacak, söz dinlemek değil, ele avuca sığmıyacak bir hal alacak. Artık bunu idare edeceksiniz ve herhangi bir hâdisenin vukuuna meydan vermiyeceksiniz...

— Çalışacağız efendim.

— Sonra, inşaallah olmaz ya, yolda şayet bir taarruza maruz kalırsanız, süratle icap eden tedbirleri almağa, taarruzu silâhla karşılamağa mezunsunuz. Kule haricine çıktıktan sonra da çok uyanık bulunmalısınız. Kafilenin ileri ve gerisinde emniyet tertibatı almayı herhalde unutmazsınız... Bunları yapacağınıza eminim. Amma, hatırlatmak vazifem icabıdır: Yola düzüldüğünüz zaman...

Müdürün sözünü keserek sordum:

— Hangi yolları takip edeceğimizi emir buyurmıyacak mısınız beyefendi?..

— Bunun için kafilenin öncülüğünü yapacak grupun âmirine, vali ve merkez kumandanı beyler tarafından icap eden emirler verilmiş ve takip edilecek yollar, kroki üzerinde tâyin edilmiştir. Ahmetle vazifeniz, sadece kafileyi takip ve muhafaza etmektir. Yolunuza çıkacak engelleri silip süpürmektir. Yollara, icabında size muavenet için, jandarma müfrezeleri ikame edilmiştir. Söyliyeceklerim bunlardan ibaret işte...

Sadeddin Bey emirlerini verdikten sonra, vali Haydar Beyle birlikte, saraya ve halifenin bulunduğu salona girmişlerdi. Saatlerce uğraşıp didinmiş, dil döküp terlemişlerdi. Nihayet, millî iradeyi yerine getirmek muvaffakiyetini göstermişler, Mecit Efendiyi saygı göstererek otomobile bindirmişler, perdelerini de elleriyle indirmişlerdi. Maiyeti de diğer otomobillere yerleştirilmişlerdi. O esnada, kendileri de, tertiplenen plân mucibince, kafilenin önünde perdeleri inik bir otomobile girmiş ve hareket emrini vermişlerdi.

Hepsinin de pencere perdeleri kapatılmış ve içlerine birer ikişer memur da katılmış olan ışıksız otomobillerin teşkil ettiği bu esrarlı kafilenin ön kısmı saat kulesini aşmış ve tramvay yoluna ulaşmıştı. Mecit Efendinin bulunduğu otomobil de, şoförüne verilen talimat dairesinde yavaş yavaş harekete geçmiş ve çamlık yola da girmişti.

(Sonu gelecek sayıda)

Alevi'ğin gizli tarafları

(Baş tarafı 291 inci sahifede)

olan hareket insana tapmak değil midir? Zaten Allah insanı ona olan aşkından ve onun kalbinde tecelli etmek için yaratmadı mı?. Öyle ise insan kendisini tezkiyeye mecburdur. İnsan, kendinde olan kemali ve ezelî kudreti tanımalı, hayat denilen varlıkta parlayıp sönme arasındaki mesafeyi Allahın rıza ve arzusu ne ise onunla doldurmalıdır. İşte size Kızılbaş - Alevî itikadının çok gizli ve yüksek felsefesi..

Şimdi biraz da Kızılbaş - Alevîlerin gizli kitablarından bahsedelim:

Tarikat kitabları arasında rükün ve kök olarak sayılanları: Hüsniye, Orannâme, Câvidan, Buyruk ve Faziletnâmedir. Bir haricî için gizli ve memnu olan bu kitabları biz, birer suretle görmüş ve tetkik etmiş bulunuyoruz. İçlerinden en enteresan olanları Hüsniye ile Orannâmedir.

Şimdilik yalnız Hüsniyye'nin esasından bahsedeceğiz:

Gûya Hüsniye isminde bir cariye, Abbasî halifelerinden Harun-ür-Reşidin huzurunda zamanın mezheb imamlarile, esaslı bir münazaraya girişmiş.. Akıl ve mantık, âyet ve hadîs kuvvetile hepsini yenmiş ve susturmuştur. Kitabda mütemadiyen Hüsniye intak ediliyor. Zamanın meşhur imamlarından çok ve çok daha söylüyor. Hüsniyenin kat'î galebesile neticelenen içtimada başlıca şu meseleler görüşülüyor:

A) Hayır ve şer, kaza ve kader

B) Kur'anın bazı âyetlerinin gizli mânası

C) Hilâfet, ehli tarikat

D) Kur'anın kadîm veya mahlûk olması

E) İmamlar tâhir ve masumdur, ancak onların rivayetleri doğrudur, ilim onlara mahsustur.

F) Âlemde daima bir imam bulunmak zarurîdir.

G) Allah görülür mü?

M) Meta nikâhı

Hüsniye, bu ana meseleler üzerinde bildiklerini anlatırken İmam İbrahimi, Bağdad Kadısı İmam Yusufu, İmam Şafiiyi lâl ve mebhut görüyoruz.

Hüsniye kitabı, Kızılbaş - Alevîlik bakımından hakikaten çok mükemmel yazılmıştır. Dindar her Kızılbaş - Alevînin Hüsniyeyi okurken vecde gelmemesine imkân yoktur.

«Resimler yazının muharriri tarafından çekilmiştir. Yazı ve resimlerin her hakkı mahfuzdur.»

Türkiyede Seçim

Baş tarafı 302 nci sahifede)

24 temmuzda Cumhur Başkanı İsmet İnönü bir beyannâme neşretti ve bu beyannâmede: «Şimdi Türkiyenin millî hayatında yeni bir devreye giriyoruz. Seçim zamanının sinirli sözlerini karşılıklı bağışlayarak ve unutarak vatanda huzur, çalışma devrinin açılması ilk vazifedir.»

Ayni gün, muhalefet lideri Bayar beyanatta bulunarak, milletin partisine gösterdiği itimada teşekkür etti.

Seçimin umumî neticesi hakkında, Demokrat Parti mahfillerinde, seçimin her yerde tam dürüsti ile yapılmadığı ve idare âmirleri tarafından halka baskı yapıldığı hakkında iddialar oldu ve vesikalar neşredildi.

Türkiyenin büyük şehirlerinde D. P. nin seçim mitinkleri yapıldı:

25 temmuzda İstanbul mitingi, 30.000 kişi toplandı.

27 temmuzda Bursa mitingi

29 temmuzda Balıkesir mitingi, 15.000 kişi toplandı.

1 ağustosda Adana mitingi

2 ağustosda Konya mitingi

3 ağustosda Ankara C. H. P. ve D. P. meclis grupları toplandı.

4 ağustosda Ankara mitingi, 40.000 kişi toplandı

Sekizinci Büyük Millet Meclisi 16 ağustosda açıldı; Cumhur Başkanlığı seçiminde Türkiye Cumhuriyetinde ilk defa olarak oylar iki aday üzerine dağıldı, İsmet İnönü 388 oyla Başkan oldu, rakibi Maraşal Çakmak 59 oy aldı; hiç şüphesiz ki bu rekabet sembolikti. Saracoğlu kabinesi çekildi, yeni kabineyi R. Peker kurdu.

Dördüncü Murat

(Baş tarafı 270 inci sahifede)

Dördüncü Sultan Murad, Sultanahmed Camii yanında babası Birinci Ahmedin türbesine medfundur. Topkapu sarayında yaptırdığı Revan Odası ile Bağdad köşkü, onyedinci asır Türk yapı sanatının en güzel eserlerindendir. Şehirde bir kaç çeşmesi vardır, Beyazıd Camiinin haremindeki şadırvan da onun hayratındandır.

Reşad Ekrem KOÇU

Eski Türk evlerinde Tandır safası.

Fiyatı 50 kuruş